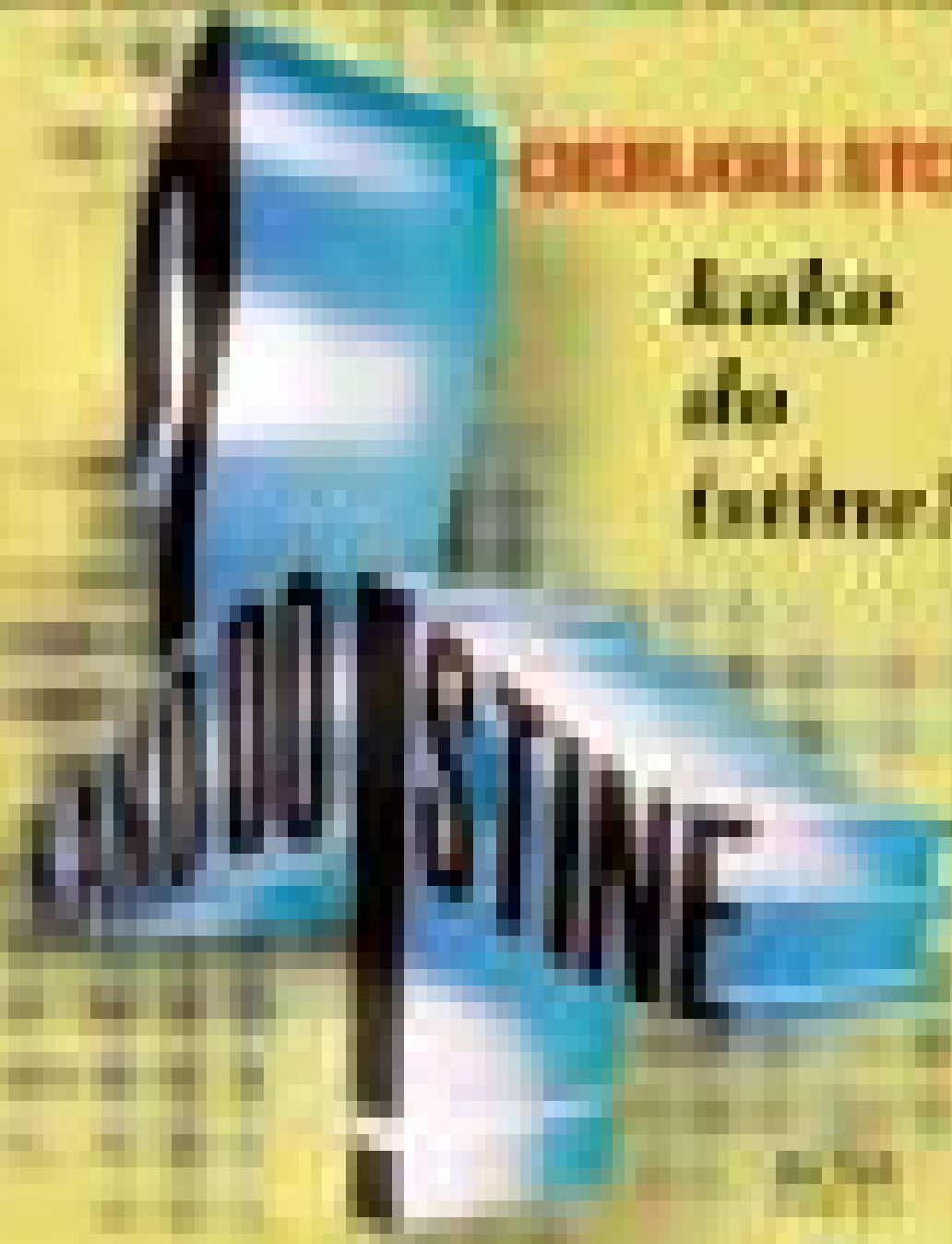

BILTEN

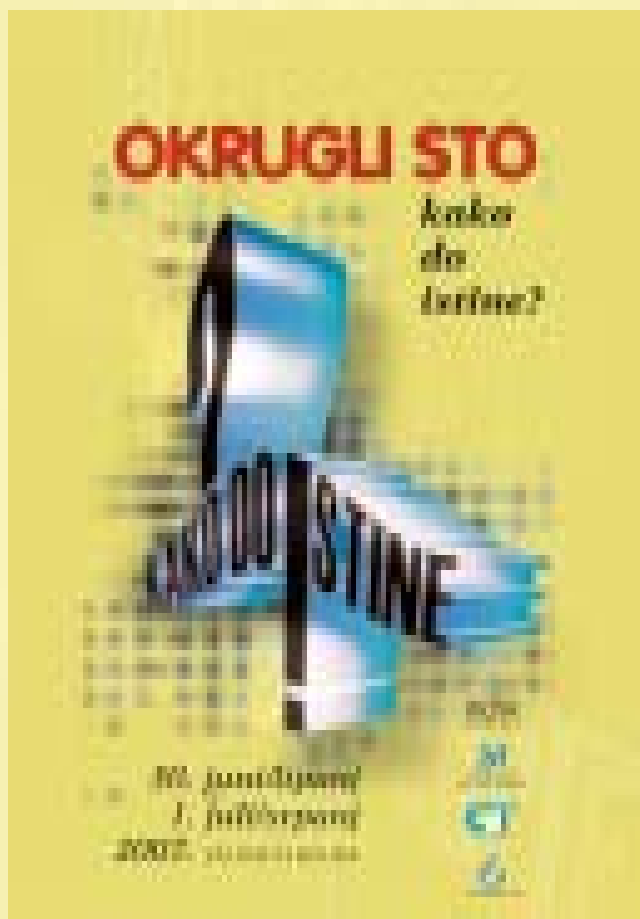

PROGRAMI

Letak
dan
tata letak

THE UNIVERSITY
OF
SOUTH ALABAMA
LIBRARY

**IKV PAX
CHRISTI**

**CHARLES STEWART
MOTT FOUNDATION**

Izdavač:
**FORUM
GRAĐANA
TUZLE**

Za izdavača:
Vehid ŠEHIĆ

Tehnička priprema i štampa:
PRINTCOM Tuzla

Za štampariju:
Zikrijah Hadžimehmedović Zićo

Tiraž:
150

Projekat podržava
IKV PAX CHRISTI

OKRUGLI STO

“KAKO DO ISTINE” VELIKA KLADUŠA, 30. JUNI - 1. JULI 2007.

Forum građana Tuzle je, uz podršku IKV-Pax Christi, 30. juna i 1. jula 2007. godine, u Velikoj Kladuši, organizovao prvi okrugli sto iz projekta “Kako do istine”, koji za osnovni cilj ima da kroz suočavanje sa prošlošću, u ovom slučaju kroz dijalog na okruglom stolu, postavi pretpostavke za izgradnju mirne, bezkonfliktne i prosperitetne budućnosti građana Velikokladuške regije. Kao suorganizator i domaćin okruglog stola, već u martu 2007. je određeno Udruženje “Centar za demokratizaciju i toleranciju” iz Velike Kladuše, koju vodi gosp. Husein Murtić. U periodu april - juni 2007. CDT je pripremala materijale za okrugli sto i uvodni referat. Takođe, CDT je u tom pripremnom periodu lobirala kod pripadnika raznih opcija, žrtava prošlog rata i predstavnika vlasti da se odazovu otvorenoj diskusiji. Predstavnici Foruma građana Tuzle su u pripremnom periodu dva puta posjetili veliku Kladušu i zajedno sa CDT-om planirali okrugli sto.

Nakon opsežnih priprema, prvi puta nakon rata u BiH, i posebno, međumuslimanskog (bošnjačkog) sukoba u ovom području, održan je okrugli sto na temu “KAKO DO ISTINE”, u Velikoj Kladuši, u sali Općinskog vijeća. Među građanima i u javnosti Velike Kladuše je, iznenađujuće, vladao veliki interes za ovaj okrugli sto. Ukupno je pozvano 64 učesnika ili svjedoka minulih događaja, s najboljim namjerama, da se čuju i iskažu različita mišljenja o jednom te istom događaju. Odziv je bio dosta dobar - ukupno je u radu okruglog stola prisustvovalo 43 učesnika. Od učesnika van BiH, a koji su prirodno svog posla vezani za ovu temu i koji svojim iskustvom mogu dosta doprinijeti uspješnosti okruglog stola, pozvani su i učestvovali su: gđa Nataša Kandić iz Fonda za humanitarno pravo iz Beograda i gosp. Zoran Pusić iz Građanskog odbora za ljudska prava iz Zagreba. Pozvan je takođe i gosp. Srđan Dizdarević iz Helsinškog komiteta za ljudska prava iz Sarajeva, koji se nažalost radi bolesti nije mogao odazvati pozivu, te je u ime Helsinškog komiteta na okruglom stolu učestvovao gosp. Sinan Alić. Kao uvodničari, određeni su gosp. Husein Murtić, predsjednik CDT-a i prof. Alaga Dervišević iz Sarajeva. Okrugli stolom je moderirao i vodio ga Vehid Šehić, predsjednik FGT-a.

Prije samog održavanja okruglog stola, veći broj građana je tražio pozivnicu za okrugli sto. Međutim, prostor i sredstva, kao i opredjeljenje da predstavnici političkih partija ne budu glavna ciljna grupa, kako

bi se izbjegla politizacija skupa, su bili ograničavajući faktor za sazivanje većeg broja učesnika.

Gotovo svi učesnici okruglog stola su vodili raspravu o temi i svi su imali mogućnost da kažu šta misle o postavljenoj temi. Svi su, takođe, potvrdili hipotezu da je nužno otvoriti raspravu o pitanju istine o minulim događajima i izrazili mišljenje da je ovo samo dobar početak, te da ove rasprave hitno treba nastaviti. Jer, ako se ne nastavi rasprava na ovu temu, efekti održanog okruglog stola neće biti značajno veliki. Ovo je ujedno i vrlo značajan napredak u odnosu na 2000-tu godinu, kada je osnovana CDT, što je pomogao i inicirao Forum građana Tuzle, i kada su u raspravama o ovim događajima vladala vrlo oprečna mišljenja bez veće želje za dijalogom.

Neposredno nakon održavanja okruglog stola održana je i radio emisija na lokalnom radiju u kojoj su u otvorenom programu učestvovali Vehid Šehić i Pucio Danilović (IKV-Pax Christi).

Uvodna izlaganja, izvodi iz pojedinih diskusija, svjedočenja i zaključci

Vehid Šehić, predsjednik Foruma građana Tuzle

Pozdravni govor

... Ja neću namjerno da upotrebljavam izraz “unutar Bošnjački” ili “unutar Muslimanski” sukob, sukob želim kao pojam da izbjegnem, nego želim da se uspostavi dijalog između ljudi koji ovdje žive. Moram vam reći, da ne shvatite ovo moje uvodno izlaganje pogrešno, jer slična situacija je i u mom gradu, možda ne ovako izražena, jer Tuzla je ipak specifična, ali i mi prolazimo kroz neka vremena gdje se pokušava neko optužiti za nešto na osnovu više političkih činjenica, nego životnih činjenica koje su se dešavale u vremenu. I upravo i to je razlog zašto se moramo boriti za istinu, pa bez obzira koliko ona bila bolna, po mene kao pojedinca ili grupu kojoj ja pripadam.

Sigurno je da će dešavanja u ovom dijelu Bosne i Hercegovine biti i dalje tabu-tema i da će biti i mnogo onih koji će sprečavati utvrđivanje činjenica o svemu što se dešavalo, jer neki smatraju da o tome ne treba govoriti, da je nakon presude Fikretu Abdiću taj postupak završen, a sigurno da će mnogi iz političkih razloga željeti da se na sva dešavanja

koja su se ovdje desila stavi tačka. Kako današnja situacija u ovom dijelu BiH ne ide u prilog ni jednoj od strana, jer obični građani žive teško, mi ćemo morati otvoriti sva pitanja, a u prvom dijelu o logorima koji su postojali u Zapadnoj Bosni, zločinima koji su se činili, postaviti pitanje i pravosudnim organima BiH zašto niko iz Armije BiH nije procesuiran za eventualne ratne zločine, a prema izjavama mnogih, takvih zločina je bilo. Činjenice treba utvrditi i radi revanšizma koji se ovdje javlja prema političkim neistomišljenicima i treba stvoriti jedan sastvim drugačiji ambijent u kojem će se svi zajednički boriti za istinu, a ne kao što imamo danas situaciju da su građani ovog dijela BiH podijeljeni u dvije grupe, na one koji su za Aliju Izetbegovića i na one koji su za Fikreta Abdića.

**Željko Puco Danilović,
IKV Pax Christi, Nizozemska**

Pozdravni govor

Poštovani gosti, dragi naši domaćini, želim da vas najsrdačnije pozdravim ispred holandske mirovne organizacije IKV Pax Christi koja je široj bosanskoj javnosti poznata po dugogodišnjem upornom radu da dokaže odgovornost i holandske Vlade za genocid u Srebrenici, a i svesrdnoj podršci koju godinama pruža udruženjima majki i žena Srebrenice u njihovoj kampanji za pravdu i istinu. Ova organizacija je inače prisutna u cijelom svijetu kada su u pitanju konfliktna i postkonfliktna područja, radeći između ostalog, i na pomirenju kroz suočavanje sa prošlošću i kada smo mi dobili poziv od našeg najpouzdanijeg partnera na Zapadnom Balkanu - Foruma građana Tuzle, našeg dugogodišnjeg partnera, i našeg novog partnera Centra za demokratizaciju i toleranciju iz Velike Kladuše, za organizovanje ovakve jedne konferencije, mi smo odmah reagirali i kada sam vidio spisak pozvanih gostiju, onda sam rekao ovdje će zaista biti toliko autoriteta i prominentnosti iz Zapadne Krajine, ali i ne samo iz Zapadne Krajine, tako da će to biti jedna solidna garancija da ćemo naredna dva dana kroz jedan konstruktivan i sasvim otvoren dijalog napraviti jedan mali pomak ka daljoj afirmaciji tolerancije međusobnog razumijevanja i povjerenja. Ja sam siguran da ćemo to i uspjeti.

**Husen Murtić,
Centar za demokratizaciju i toleranciju, Velika Kladuša**

Uvodno izlaganje

Dame i gospodo, dragi prijatelji, Od završetka rata pa do danas na ovom prostoru se često pokušavalo oficijelno na okruglim stolovima,

sastancima i različitim povodima govoriti o minulim događajima koji su ostavili snažan pečat na sve građane, bilo da žive ovdje na području općine i šire ili na one koji su do svih ovih događaja otišli i koji sada žive u dijaspori, od Amerike, Australije do Evrope. Te rasprave su se vodile u kontekstu ostvarivanja ljudskih prava i sloboda koje su se ovdje drastično kršile. U tom kontekstu, često su se pominjale riječi istina, pravda, pomirenje, tolerancija, razumijevanje, suživot i sl. Prvi put sada, nakon toliko godina od rata, postavljamo centralno pitanje koje se naprosto nametalo kao nužno suočavanje sa prošlošću, kako do istine. Postavlja se pitanje, da li smo sada, nakon 11 godina od rata, spremni suočiti se sa prošlošću ma kakva bila i pokušati definisati odgovore na brojna pitanja. Cijenimo ipak da nam vrijeme koje je iza nas omogućava realniji pristup ovoj problematici i da dobijemo realniju sliku svih događaja naše bliske prošlosti. Siguran sam da smo u stanju voditi otvoreni dijalog o prošlosti uz razumijevanje drugoga i drugačijeg mišljenja i doći do istine koja je prihvatljiva za sve ili za većinu građana.

Dame i gospodo, kako do istine, tema je današnje rasprave. Šta je to istina koju svi želimo saznati da bi njenom primjenom unaprijedili život. Dakle, riječ istina potječe od njemačke riječi "wahrheit" što znači misao koja je u saglasnosti sa principima mišljenja. Poznati su nam osnovni principi mišljenja koji čine suštinu ove riječi. Ova definicija istine zapravo predstavlja formalno-logičnu istinu. Istina je saznanje koje pogađa, koje shvata stvarnost. Ovdje je riječ o realnoj istini, jer istina pogađa čovjeka, bez obzira na tu činjenicu, čovjek je uvijek težio saznanju istine ma kakva ona bila. Istina je misao koja se može obrazložiti, čija se valjanost može dokazati. U ovim raspravama koje ćemo voditi na ovom okruglom stolu, istinu treba obrazložiti i snagom argumenata dokazivati. Istina je misao čijom se primjenom unapređuje život, što je i cilj svih ovih rasprava. Krajnji cilj je da dođemo do neke zajedničke istine nakon čega će svima biti bolje jer će biti više razumijevanja među nama, a to unapređuje naš zajednički život. Istina je sama stvarnost koju hoćemo da upoznamo, mi se moramo suočiti s našom stvarnošću, reći ono što mislimo i mi moramo biti spremni da čujemo što mislimo o toj stvarnosti.

Jasno nam je da je u uslovima, u cjelokupnom ovom ambijentu, te vremenu i okruženju u kojem vodimo ovu raspravu na ovu temu put do istine složen i težak. Da bi se došlo do nekih elemenata koji mogu biti korisni za otvorenu i sadržajnu raspravu o ovoj temi, prikupljali smo dostupnu dokumentaciju o događajima iz prethodnog rata vezano za ovo područje, a to znači pisani materijali,

objavljeni u medijima, te istraživanja provedena putem ankete. Isto tako, sakupljali smo mišljenja intelektualaca i kulturnih radnika, medija i dr. koji su dobri poznavaoči tadašnjih događaja i tog vremena. Smatrali smo veoma bitnim da se putem istraživanja dođe do mišljenja građana na ovom prostoru, na ovoj temi na putu do istine. U tom istraživanju smo koristili anketu kao najpogodniji način slobodnog izražavanja vlastitog mišljenja svakog učesnika ankete. Po sistemu slučajnog uzorka anketom je obuhvaćeno 30 građana, uglavnom odraslih osoba koji su mogli odgovoriti na postavljena pitanja. Anketa je obuhvatila 3 ključna pitanja za ovu temu i glase:

1. Da li vjerujete u proces utvrđivanja istine o minulim događajima na području naše općine i šire?

2. Koliko je za nas bitno utvrditi istinu iz naše bliske prošlosti?

3. Šta su, po vašem mišljenju, prepreke da brže dođemo do istine, a time i do međusobnog povjerenja.

Rezultati istraživanja su pokazali sljedeće:

Na prvo pitanje odgovorilo je 12 ispitanika sa "da", a 18 ispitanika je odgovorilo sa "ne", što znači da ovaj broj ispitanika, vjerovatno, misli da se nikada neće doći do istine. Ovako skeptično razmišljanje o mogućnostima utvrđivanja istine, posljedica je stanja u kojem živimo, sporosti organa gonjenja u procesuiranju zločina koji su počinjeni i sl.

Jedno od ključnih pitanja za utemeljenje uslova za stvaranje povjerenja među ljudima, a time i kvalitetnijem životu u ovoj sredini je značaj utvrđivanja istine. Koncipiranjem ovog pitanja u provedenoj anketi željeli smo doći do saznanja da li građani shvataju značaj dolaska do istine o prošlim događajima koji su tako bitno uticali na formiranje vlastitih stavova na ovom prostoru. Zapravo, da li je formirana svijest o bitnosti utvrđivanja istine o našoj bliskoj prošlosti. Na pitanje koliko je za nas bitno utvrditi istinu iz naše bliske prošlosti, odgovorilo je svih 30 ispitanika. Na ponuđeni odgovor "veoma bitno" odgovorili su svi anketirani građani, dakle, odgovorilo je 30 građana. Ovakav odgovor anketiranih građana nedvosmisleno potvrđuje da kod građana velikokladuške općine, a i šire, postoji shvatanje da je utvrđivanje istine o našoj bliskoj prošlosti jedino racionalno rješenje za ovaj kraj, za građane ove općine i za normalizaciju života.

Svi mi znamo da je put do utvrđivanja istine izuzetno težak i složen. Na tom putu stoje velike barijere i one su različite naravi. Zato je izuzetno važno identificirati sve te brojne prepreke, odmjeriti njihovu težinu, raditi na njihovom otklanjanju. Zbog toga smo u ovom istraživanju putem ankete postavili pitanje "Šta su, po vašem mišljenju, prepreke da brže dođemo do istine, a time i do međusobnog povje-

renja". Kod ovog pitanja smo tražili da anketirani građani kažu svoje mišljenje. Evo nekih odgovora, odnosno mišljenja o ovom pitanju: nekoliko ispitanika su mišljenja da su kriminal i korupcija najveće prepreke da se dođe do istine. Naime, oni smatraju da ovo stanje kakvo je sada najviše odgovara onima koji su skloni kriminalu, mitu i korupciji, kao i onima koji su činili zločine. Neefikasnost organa gonjenja, misli se na policiju, sudstvo i tužilaštvo, osnovna je prepreka utvrđivanju istine iz naše bliske prošlosti, mišljenja su četiri ispitanika. Oni postavljaju pitanje "Zašto nakon 11 godina od završetka rata se ne procesuiraju oni koji su počinili zločine?" Po njihovom mišljenju, u pitanju je neefikasnost cjelokupnog sistema u kojem živimo. Dva ispitanika su mišljenja da su velike prepreke da se dođe do istine - loše stanje u BiH. Tu se svakako misli na loše opšte stanje u kojem žive građani USK, jer Vlada BiH i posebno Vlada USK je velika prepreka dolasku do istine, mišljenja je jedan ispitanik. On misli da je Vlada USK do sada odlučivala o tome šta je istina, a šta nije, izvan sudskog sistema ove zemlje i kantona. Tri ispitanika su mišljenja da državni organi nemaju interesa da se objelodani istina o uzrocima i posljedicama događanja na ovom prostoru u toku rata, ali neposredno i poslije rata. Zašto? Zato što se boje vlastite odgovornosti za sve što se u toku rata i poslije događalo na ovoj općini i šire. Ovo mišljenje je jednog ispitanika, potencijalno je, po njihovom mišljenju, i najracionalnije, jer je praksa pokazala da je u međumuslimanskom sukobu bio uključen veliki broj ljudi koju su bili ili su i sada nosioci odgovornih funkcija. Sasvim je logično da se boje istine i da im ovo konfuzno stanje najbolje odgovara. Neodgovornost nosioca funkcija na nivou USK je osnovna prepreka da se brže dođe do istine. Vlade se često minjenjaju i ni jedna do sada nije pokazala interes za otvaranjem ovih pitanja, mišljenja su četiri ispitanika. Ukupno 18 ispitanika su izrazili svoje mišljenje o trećem pitanju. Međutim, 12 ispitanika nije odgovorilo na ovo pitanje, nisu uopšte dali svoje mišljenje o pitanju koje je postavljeno.

Iako je anketa provedena na samo 30-tak ispitanika, na jedno relativno malom uzorku, odgovori na postavljena pitanja su pokazala veliki interes za temu "Kako do istine?" To ohrabruje ove nevladine organizacije da nastave raditi na stvaranju povjerenja među ovim građanima i da će se uz velike napore doći do realnih spoznaja o našoj bliskoj prošlosti. Ovi odgovori potvrđuju našu zajedničku hipotezu da je organizacija ovog okruglog stola, na ovu temu "Kako do istine?" bila nužna upravo tu, na prostoru ove općine, uz ovakav sastav prisutnih koji mogu dati svoj veliki doprinos na putu do istine.

Činjenica je da tokom prošlog rata na ovom prostoru došlo do ratnog sukoba između muslimanskog naroda. Jedni su odani režimu Alije Izetbegovića, a jedni su odani Fikretu Abdiću. Nakon rata ostalo je teško stanje opterećeno prošlošću. Da bi se lakše shvatile sve okolnosti nastanka takovog sukoba, nastalih posljedica, neophodno je nešto kratko reći o situaciji u Kladaši uoči izbijanja rata i nastanka ovog sukoba. Tada u Velikoj Kladaši, kao i na području cijele Bosne i Hercegovine dešavali su se krupni događaji. .... . Nakon održanog skupa SDA, kada je stranci pristupilo nekoliko hiljada građana velikokladuške općine u Kladaši je bilo dosta podnošljivo stanje. Postojala je tada još neka nada da će se izbjeći rat u BiH, a time i sve nedaće koje rat donosi. Međutim, neposredno pred rat, u SDA dolazi do rascjepa na dva krila: jedno krilo je u namjeri da se izbjegne rat i ratna razaranja bilo za građansku opciju. Drugo krilo, tzv. tvrdo krilo, bilo je za tu drugu opciju. Fikret Abdić je bio za građansku opciju, koja nije odgovarala drugoj, tvrdoj opciji i to je dovelo do velikih podjela. Na stranu građanske opcije i Fikreta Abdića se tada prestrojavao ogroman broj Kladašćana, prema našoj procjeni negdje oko 70% građana. Šta je sve uticalo da se takav jedan broj građana opredjeli za građansku opciju i Fikreta Abdića, pitanje je koje treba makar djelimično elaborirati. Evo samo nekih elemenata: naime, Velika Kladaša i cijela Cazinska krajina je zbog Krajiške bune koja se desila još 1950. godine bila pod hipotekom tadašnje centralne vlasti. Narod Cazinske krajine se pobunio tada protiv velikog nameta na siromašne građane i nepravde, a ne protiv države, kako se tada mislilo. Tadašnja država je nad pobunjenicima primjenila brutalne mjere. Bilo je strijeljanja na kućnom pragu, a desetine porodica je preseljeno u Srbac prema utvrđenim argumentima koji su prezentirani i u knjizi "Cazinska buna". Kazna je predugo trajala, sve dok u Velikoj Kladaši nisu stasale domaće snage i pokrenule razvoj općine. Kladaša je bila najnerazvijenija općina u BiH. Montirana afera "Agrokomerc" je 1987. godine zapravo predstavljala razračun na jugoslovenskom nivou, a posljedice koje su bile katastrofalne osjetio je ovaj narod. Ljudi su zatvarani, maltretirani, samo zato što su radili u "Agrokomercu" i što su radili sa Fikretom Abdićem. Velikoj Kladaši je od 1987. godine ponovo nametnuta kazna, pa je ovaj narod gubio povjerenje u tadašnju centralnu vlast, čime se stvaralo veće povjerenje prema domaćim kadrovima. Svi pomenuti događaji su potresali život ovih građana i ostavljali snažan pečat u njihovoj svijesti. Tvrdu opciju su tada podržavali krugovi islamskih zemalja, pa je ova opcija u toj situaciji postala moćnija i bitno će postati

odrednica svih narednih događaja u ratu i poslije rata. Uz to treba napomenuti da tadašnja vlast u Sarajevu nije provela Platformu odbrane Bosne i Hercegovine, a koju je Predsjedništvo usvojilo juna 1992. godine. U Velikoj Kladaši je tadašnji općinski nadzorni odbor u praksi provodio i obnašao nacionalističku opciju koja je doprinosila stvaranju podjela i opredjeljenja građana za građansku opciju, odnosno Fikreta Abdića. Sve je to imalo bitnog uticaja da kasnije, 1992. godine, dođe i do proglašenja Autonomne pokrajine Zapadna Bosna i do suprostatavljenih strana, odnosno do ovog sukoba.

Početak rata 1992. godine ovaj kraj, tadašnji okrug, se našao u potpunoj izolaciji, fizički, ratnim okolnostima, odsječen od centra i prepušten na samosnalaženje i preživljavanje. Postavlja se pitanje da li su ovi građani imali pravo da se organizuju za preživljavanje, proglašavajući autonomiju, u sastavu, naravno, Bosne i Hercegovine. Da je nastanak AP Zapadna Bosna bio pokušaj spašavanja ovog naroda od rata i stvaranja uslova za preživljavanje od rata, mišljenje je jednog velikog broja inetelektualaca Velike Kladaše. Da li je formiranje AP Zapadna Bosna bio najsretniji način organizovanja za preživljavanje građana pitanje je na koje su se do sada čuli različiti odgovori. Kada je riječ o uzrocima nastanka sukoba biće teže, naravno, doći do zajedničkog viđenja o odnosu istine. Naime, do sada se na oficijelnom planu moglo čuti samo jedno mišljenje koje je bilo jednostrano, a koje se a priori proglašavalo istinom. Istina se ne može stvarati snagom vlasti i sile. Istinu treba dokazivati snagom argumenata i na sudskim procesima se moraju saslušavati obje strane, jer se na osnovu iskaza jedne strane ne može donijeti presuda. Jednostrano posmatranje tako krupnih događaja naprosto nije moguće, one ne mogu dovesti do zajedničke istine. A ako pokušamo dati jedno racionalno objašnjenje, biće svima bolje jer su rekli šta misle. U ovoj situaciji u kojoj se nalazimo, u odsustvu povjerenja među nama, pa i netoleracije, svima je loše, svi ispaštamo. Velikoj Kladaši je ponovo, zbog takvog sukoba, nepravredno nametnuta hipoteka, odnosno kazna, čije će posljedice ispaštati i ispaštaju i djeca. I pored znatnih pomaka, ovdje je i dalje prisutno to nepovjerenje. Nepravredno je nametnuta fetva, pitanje je koliko fetva istinski doprinosi podjelama i šta je njen cilj. Naš cilj je stvarati razumijevanje među ljudima, naš cilj je stvarati suživot, tolerantan odnos prema drugima i kvalitetniji život, ali za sve građane bez obzira na dob, pol, vjeru, političko opredjeljenje itd.

Do sada je bilo riječi o nekim događajima koji su bitno uticali na opšte ponašanje građana velikokladuške općine u tim turbulentnim vremenima,

posebno opredjeljenje za građansku opciju, koja očito nije odgovarala onima koji su odlučivali o ratu. Dakle, o uzrocima izbijanja sukoba treba govoriti trezveno, objektivno, snagom argumenata i sa više aspekata. Moraju se čuti druga i drugačija mišljenja, uvažavati prava i mogućnosti da čujemo različito mišljenje, uvažavati činjenice i argumente. Sve knjige koje su do sada napisane, a bilo ih je prilično dosta, kao po narudžbi, potpuno jednostrano i bez ikakvih argumenata tretiraju ovaj sukob, optužujući samo onu drugu stranu, bez kritičkog sagledavanja svih elemenata, uslova i okolnosti koje su dovele do sukoba. I naravno, takvo jednostrano pisanje o sukobu stvaralo je veće podjele i tenzije. Moram naglasiti da je potpuno apsurdno optuživati ovaj narod i optuživati građane Velike Kladaše da su se borili protiv države Bosne i Hercegovine.

Ja ću naglasiti: ovaj narod, ovi građani Velike Kladaše u svojoj historiji nisu nikad bili protiv države, niti su se borili za ocjepljenje. Ovi građani su uvijek izražavali i u praksi potvrđivali svoju lojalnost za onu Jugoslaviju, a i sada za Bosnu i Hercegovinu. Međutim, ovaj narod i građani nikad nisu htjeli trpiti nepravdu, ma odkuda ona dolazila. Veliki dio građana velikokladaške općine nije prihvatio nacionalizam, niti nametanja onog stila života koji nikada nije bio priličan ovom čovjeku. Moram da kažem da su građani u ratnim uslovima Velike Kladaše u tim vremenima, u toku rata, teško primili informaciju o pripremanju i preseljenju ovog naroda u Lašvansku dolinu ili negdje na drugo mjesto u BiH, odnosno na Romaniju. Oni su tada pravili račun bez krčmara, jer preseljenje ovog naroda i odvajanje od kućnog praga i zemlje za koju su vjekovima tradicionalno vezani, naprosto se ne bi moglo desiti. Da je bilo ozbiljnih zagovaranja preseljenja naroda Cazinske krajine govore i sljedeći podaci: o preseljenju tzv. Cazinske krajine govorio je i Alaga Dervišević u knjizi "Bošnjačka dijaspora", str. 266 o čemu se pisalo u štampi u evropskim zemljama. Citat iz ove knjige: "Poznavajući nas Krajišnike, povijesno i iz ličnog iskustva mišljena sam da Muslimani iz Cazinske krajine nipošto na to ne bi pristali, osim ako silom, po cijenu života to budu morali, ali u tom slučaju za očekivati je da bi ih većina radije željela preseliti na zapad, gdje svako nekog ima, nego u neke krajeve." "Na Bošnjačkom saboru, u Sarajevu krajem 1993. godine bilo je ozbiljnih istupa i planova o preseljenju Cazinske krajine", str. 267. Dakle, oni koji su donosili odluke nisu pitali ovaj narod, a stvarali su planove o preseljenju u Srednju Bosnu i Romaniju. Sasvim je logično nakon takvih stravičnih planova da se ovaj narod želio sam organizirati kako bi preživio rat i sve ono što je rat donosio.

Posljedice međumuslimanskog sukoba na ovom prostoru su stravične. Možda ćemo lakše doći do zajedničkih ocjena o posljedicama. Sasvim je sigurno da su ratni sukobi kod ovih građana ostavili velike ožiljke koje nije lako zaliječiti, a o tome su svjedočili i brojni dokumenti. List "Prezent" je vršio istraživanja o učinjenim zločinima koji su učinili drugi na ovom prostoru. Ja sam samo neke stvari zabilježio iz ovog lista "Prezent". Izjave očevidaca o izvršenim zločinima nad pripadnicima Narodne odbrane ili tzv. autonomašima, prema pisanju "Prezenta" su stravična. Ljudi su ubijani na kućnom pragu, pred očima njihove djece i ostale porodice, te zakopavani u kućnim dvorištima. Očevici ovih stravičnih zločina tvrde u "Džehenemskoj deceniji" "Prezenta", da su mnogi odvedeni u nepoznatom pravcu, tamo i likvidirani. Nekim žrtvama je spaljena njihova imovina i učinjena velika materijalna šteta. Očevici ovih zločina, prema riječima očevidaca, redovito su prijavljivali učinjene zločine policiji koja nije ništa učinila da spriječi ili da zaštiti žrtve. To su samo neki elementi koje smo istraživali o čemu je pisao list "Prezent". Ova analiza pisanih materijala lista "Prezent", odnosno objavljenih u "Džehenemskoj deceniji", pokazuje da je na ovim prostorima prisutna velika barijera u stvaranju povjerenja među ljudima. Sve dok se svi oni koji su činili takve zločine ne privedu pravdi, dok se ne dođe do istine o onom što se ovdje zaista dešavalo u toku rata i nakon rata, nema istinskog povjerenja među ljudima. Nakon svih tih dešavanja začuđuje činjenica da tužilaštvo i sudstvo i nakon toliko godina nije procesuiralo sve ove aktere zločina. To predstavlja ozbiljnu prepreku za stvaranje povjerenja, otklanjanja netrpeljivosti, podjela koje su, nažalost, još prisutne. Zašto se ne pokreće pitanje rasvjetljavanja svih događaja iz prošlosti radi stvaranja bolje budućnosti? Nevladine organizacije su još 1999. godine, i posebno 2000. godine, osnivanjem nevladine organizacije Centar za demokratizaciju i toleranciju često potencirale pitanje kršenja ljudskih prava i sloboda na velikokladaškoj općini, ali i šire. Tada se prvi put otvorenije govorilo o događajima iz prošlosti, ukazivalo na drastično kršenje ljudskih prava i sloboda, posebno djece. Tako ćemo i u buduću nastaviti.

Dame i gospodo, održavanje ovog okruglog stola i okupljanje ljudi za ovu raspravu ima za cilj da ohrabri ljude dobre volje da kažu šta misle kako bi došli do zajedničke istine. Mi ne smijemo dozvoliti da taj teret prošlosti opterećuje budućnost ovih generacija koje dolaze.

Hvala lijepo!

Alaga Dervišević,
profesor na Univerzitetu Sarajevo

Uvodni referat

Dame i gospodo, dragi moji Krajišnici i dragi gosti iz drugih krajeva,

Ja sam pripremio neki referat, međutim nakon uvodnog izlaganja gosp. Murtića i predsjedavajućeg, gosp. Šehića, ja sam odustao da čitam taj referat, volim da ovako neposredno gledamo jedni u druge i pokušaću da neke stvari ne ponavljam, da iznesem samo nekoliko napomena kako bi u raspravama sljedećim, danas i sutra, lakše došli do nekog cilja i došli do nekih rezultata.

Prije svega, kao Krajišnik koji živim van ovoga kraja više od 40 godina, često sam imao priliku da pišem o Krajini i o nekim specifičnostima Krajišnika. Živim u Sarajevu i prema Krajišnicima postoji jedno posebno uvažavanje kao ljudima čestitim, hrabrim, odgovornim iako je poznato da iz prošlosti vlast iz našeg centra, iz glavnog grada, nekako je uvijek maćehinski se odnosila prema ovom kraju. To se vidi i u ovom vremenu, da ne govorimo sada o ratu, nego u ovom poslijeratnom vremenu vidi se šta se dešava, šta se desilo s "Agrokomercem". Vlast ništa nije učinila da se taj kombinat na neki način očuva, da se pokrene proizvodnja. Vi znate šta je značilo "Agrokomerc" prije, znate šta bi u današnjem vremenu značilo da je obnovljen. Naprotiv, dosta su tu i Krajišnici krivi raznim podjelama jednih protiv drugih, doprinijeli su da i vlast u Sarajevu na neki način ima jedan argumenat da zapostavi ovaj kraj, da se ne bavi njime. Tako je dogovorom između vlasti SDA i HDZ, umjesto da se obnovi "Agrokomerc" dogovoreno stvaranje jednog novog, velikog kombinata "Lijanovići". To su ti interni dogovori između vlastodržaca u Federaciji, deblji kraj su izvukli Krajišnici i "Agrokomerc". To je isto jedan od vidova i jedan od znakova i rezultata poslijeratnih podjela. Ovdje gdje su Krajišnici i bivši radnici "Agrokomerca" podijeljeni između sebe, nisu imali jedinstvenu strategiju, jedinstvenog interesa ovoga kraja i svakog zaposlenog u "Agrkomercu, jednostavno se nisu mogli izdići iznad ovih podjela u iznalaženju rješenja za jedno jedinstveno rješenje, a to je "Agrokomerc", a to bi značilo svima opstanak i bolju budućnost. Ali eto, situacija kakva je, tu je, ovdje mi sad govorimo o pomirenju, pa ja kad sam maloprije govorio o odnosu prema Krajini, prema Krajišnicima, u jednom tekstu sam napisao da još uvijek u našem narodu ne postoji elaborirana i istražena kulturna, socijalna prošlost našeg naroda. U ovom slučaju govorim samo Bošnjaka, kao nacije u Bosni, u tom smislu da se

naprave kulturološke, a donekle i sociološke razlike među dijelovima našeg naroda. Evidentno je da u Krajini postoji poseban odnos, odnosno posebna ocjena samih Krajišnika, Kladaščana, Cazinjana, Biščana, Bužimljana, a kad govorimo o Krajišnicima kao o Muslimanima, odnosno kao Bošnjacima, i Foćacima, to je razlika maltene kao između Bošnjaka, Bosanca i Parižanina. Jedno rukovodstvo, jedan nacionalni tim ljudi koji želi da vodi jedan narod, da ga usmjerava, da programira njegovu budućnost mora poznavati te specifičnosti, mora poznavati te kulturološke i povijesne razlike i specifičnosti kako bi mogao da planira budućnost i da vodi taj narod. Nažalost, to mi nemamo, to mi ne znamo danas, nego to i dalje onako spontano izvodimo te zaključke, kada to hoću da potvrdim kao jednu činjenicu, iznijeću samo dva slučaja. Gosp. Šehić je pomenuo iz našeg razgovora, šta sam ja rekao da Krajišnik sve može, ali teško može pretrpiti uvredu. To je zaista tako, vi to Krajišnici znate. Ja sam to prvi put shvatio 1987. godine u aferi "Agrokomerc". Radio sam u Privrednoj banci, Udruženoj banci, bio sam savjetnik generalnog direktora i sva ta problematika mjenične afere i problematike Cazinske krajine i "Agrokomerca" je prošla kroz Udruženu banku, kroz Poslovni odbor Udružene banke, gdje sam ja svakodnevno bio prisutan i imao te informacije i na neki način preživljavao to kao čovjek čija kompletna familija se nalazi u ovom kraju, kako moja, tako i moje supruge. A onda sam prateći to šta se piše detaljno, u beogradskoj "Politici" našao jedan tekst izvjesne, nisam znao o kome se radi, dr. Tanja Pavlović. Kasnije sam saznao od moje svastike, koja je tu negdje njena generacija, da ona i njen muž su bili nekada oboje ljekari u Kladaši, da su onda kasnije otišli u Beograd i bio sam zadivljen tim tekstom. Ona je očitala lekciju Politici, srpskom novinarstvu, u onoj neviđenoj kampanji na "Agrokomerc" i na ovaj kraj u cjelini i na Muslimane u cjelini. Sjećate se šta su pisali "Duga", "Politika expres" i mnogi drugi listovi. "Duga" je npr. donijela da su Hamdija i Hakija vođe iranskog gnijezda, pan-islamističkog, itd. Uostalom, vi znate to bolje. I bilo je tu svega i svačega, najviše uvreda. Onda je ova žena, parafraziram, sjećam se dobro toga, to je bilo prije 20 godina, ona očitava lekciju svojim Srbima, političarima, novinarima i onima koji nečasno učestvuju u toj satanizaciji tada ovoga kraja i ljudi, a time i Bosne i Muslimana u cjelini. I kaže im ovako - molim vas, kao odgovorna ličnost, koja sam živjela u tom kraju duže vrijeme, hoću vam sljedeće reći. To su ljudi takvi, u superlativu ona piše, opisala ih je tačno onakvi kakvi su. Oni su, kaže, ima ih siromašnih. On ima dvije

sobe, jednu sobu drži za gosta uređenu jastucima fino navezenim, kada gost dođe, ako nema ništa, ima bar jednu kokoš, tu će kokoš zaklati, gostu donijeti, počastiti ga. Oni mogu da rade u Sloveniji, u Njemačkoj ili u Austriji i da dođe i da preko vikenda kad dođe, da sa prijateljima čitavu platu koju je radio mjesec-dva-tri dana da potroši, ima obraz. Sve ti ljudi mogu, sve mogu, jedino jedno ne mogu - ne mogu otrpiti uvredu. Navodeći da kroz te uvrede koje nanose ovom kraju, ona je baš tako to iznijela. I skoro sam, nisam o tome razmišljao, jedan moj prijatelj zove me telefonom i kaže: "Alaga, molim te, ja znam da ti tu Krajinu znaš, čitaš i otud si i vidim da si pravi Krajišnik, daj mi molim te reci, kladio sam se sa nekim prijateljima, trojicom jarana po večeru, da nema viceva o Krajišnicima. Znaš li ti ima li viceva?" "Boga mi, ja o tome nikad nisam razmišljao, nisam čuo, a ne mogu ti to sada reći." "Ajde, molim te raspitaj mi se, tri najmanje moraju donijeti da bi ja njima platio večeru, a ako ne donesu, ja sam njima dao rok, oni će meni svaki po večeru platiti." Ja sam malo razgovarao, razmišljao i razgovarao sa nekim starijim ljudima i niko mi nije mogao reći ni jedan vic o Krajišnicima. Mislim da je i to nešto. Za one koji nisu Krajišnici, da ne kažu da ja sada imam poseban odnos ili veličam Krajinu ili taj narod. Ne, nego to nešto govori. U tom kontekstu ja bih pomenuo i to što je gosp. Murtić u jednom teškom vremenu, u jednoj teškoj situaciji, gotovo bezizlaznoj situaciji u ovom ratu koja se desila - donošenje fetve od strane muftije bihačkog, da se ovaj dio naroda koji se opredijelio za autonomiju na neki način proglasi otpadnicima od vjere, nevjernicima, itd. Mislim da je i to jedna od uvreda, ako ne ravna onoj iz 1987. ali tu negdje. Bez obzira što se fetve izdaju u islamski uređenim društvima i što se odnose za jedno određeno vrijeme i za jednu određenu pojavu. A u neislamskim društvima, od strane vjerskih autoriteta, odnose se samo za one koji prihvataju takve vrste neke kazne, bez obzira što ona ima ograničenu vremensku dimenziju, ona je ostavila i na mene, ja sam to određenim ljudima u Sarajevu rekao, ostavila je i na mene, a sigurno i na mnoge ljude jednu veliku ljagu, jednu uvredu, koja do danas nije, iako je fetvu nemoguće ukinuti, ona je ukinuta samim tim što je ona bila samo za jedno vrijeme. Pa bi moje rješenje, zaključak ovoga skupa, moje mišljenje je, trebalo biti, ne ulazeći u to razumjeli svako šta je fetva, ne ulazeći u to koje je ona imala reperkusije, kakve je ona imala značenje i da li ima danas ili nema i ne ulazeći u to da postoje nekakva nastojanja određenih krugova i u Islamskoj zajednici da to pomirenje ovje zaista zaživi, ona ipak, na neki način, bi se morala od nekog autoriteta u Islamskoj

zajednici bar relativizirati, bar pokušati naći neko da ne kažem opravdanje, nešto, neke riječi, da se ona na neki način ublaži i da se ona na neki način skine kao ljaga sa ovoga naroda. Ja to kažem kao slobodan da ne kažem intelektualac, publicista, novinar i pisac, u svoje ime, kritikujući, normalno da budem kritikovan i neshvaćen, ali ja to mislim da je to jedna uvreda za ovaj narod. Ovaj kraj kao pretežno muslimanski kraj sigurno je najtolerantniji i najcivilizovaniji dio muslimanskog svijeta na kugli zemaljskoj. Bio i ostao u prošlosti. Ovaj kraj je najjstureniji kraj jedne homogene muslimanske, islamske sredine povezane sa zapadom. On je kroz povijest bio uvijek prvi na udaru. Ali ovaj kraj je prije svega ovaj narod, kako je rekao gosp. Murtić, povijesno je dokazao svoju borbu, svoj odnos, pozitivan odnos, odnos sa srca prema svojoj državi i da je uvijek ponosno bio na braniku te države. Dovoljno je samo pomenuti dva slučaja. Kada je Austro-Ugarska okupirala Bosnu, to je odluka Beogradskog kongresa 1888. godine, logično je bilo da ovaj kraj bude prvi osvojen jer je on bio tu na domak. Tek tri mjeseca poslije kad je osvojeno Sarajevo, osvojen je ovaj kraj. ...

Ja sam na Fakultetu političkih nauka, na studiju sociologije u Sarajevu taj rad uradio, mi smo dobili nacionalnost 1971., ušli u Ustav 1974. i stalo se. I golo je ime Musliman ušlo u taj Ustav, ali nema ono što imaju drugi narodi. Nema kulturnih institucija, nema književnosti, nema jezika... ono što treba da ima svaki osvješćeni narod koji eto time što dobija i naciju dobija i državu. Tu, do tada je svega bilo tri knjige napisane o nacionalnom pitanju našeg naroda. Oni koji ne žele da zasjednu pa da čitaju i da pišu knjige o tome, oni kažu sve su drugi krivi, nisu nam drugi dali. Nisu oni nama dali, nikada nikome u povjesti nacija nije data na dlan. Nacija i država. U evropskim uslovima, ko dobije naciju taj ima i državu. Svugdje se ona dobijala stotinama hiljada poginulih, potoci i rijeke krvi prolivene. Bizmark je 1891. godine, kada je u Njemačkoj bilo oko 100 državica, da bi napravio njemačku državu sakupio kompletan njemački um, kolektivni um, predstavnike svih najpametnijih Nijemaca iz kulture, književnosti, prava, generala, pravnika, filozofa itd. i rekao im "Hoću da mi napravite plan i program njemačke nacije i njemačke države". I oni sjeli, napisali i oni to usaglasili i on je proglas izdao i rekao od tog i tog vremena ovo će se primjeniti. Ko se odupre tome biće pregažen. I stotine hiljada Nijemaca pobio i napravio njemačku državu. Zato ga i danas dan zovu Gvozdeni kancelar. Kad me je jedan Nijemac pitao šta ja mislim o Sadamu Huseinu, treba li Amerika i Zapad rušiti Sadama

Huseina, komparaciju za Afganistan i za Irak. Ja kažem za Afganistan je potpuno ispravno što su međunarodne snage došle u Afganistan i što su okupirale jer žele da uspostave normalnu vlast za taj narod zato što su ekstremni dio Muslimama, koji navodno u ime Islama, nema veze to s Islamom, i Muslimana, okupirali jednu zemlju i pretvorili je u teroristički kamp. I dovode iz čitavog svijeta mozgom ispranu omladinu koje instruiraju, omladinu i drogeraše, kriminalce... i šalju ih onda po svijetu da rade po nečijim instrukcijama. To je potpuno opravdano. Radi Muslimana i Islama je potpuno opravdano što je to napravljeno. Ali Irak je sasvim nešto drugo. Ja njemu kažem, taj je bio general, jedan prijatelj je stanovao kod njegovog punca i bio je u NATO-u pilot, i ja mu kažem "Gosp. Hesburg, kod Iraka je sasvim druga situacija. Najveći neprijatelj islamista i Al-Quaide i ekstremista muslimanskih je Sadam Husein. Veći Nego Bush. Oni smatraju njega jednim od glavnih prepreka u ostvarenju njihovih ciljeva. On je uredio državu, osnovao državu koja živi u uslovima kako je to moguće, sa obrazovanjem za sve, industrija, vojna industrija..." "Jeste", kaže, "ali je diktator". "Pa je li vaš Bizmark bio demokrat kada je 1881. napravio to i to, pa ste ga nazvali Željeznim kancelarom. Zašto ste ga nazvali Željeznim kancelarom?" Zato što se ne može drugačije vladati nego tako kako je vladao Sadam Husein kao i Bizmark u ono vrijeme. Šta hoću da kažem? Mi danas imamo problem u BiH, a posebno u ovome kraju, što bi moglo biti izvor većeg sukoba mnogih većih razmjera nego ovaj 1993-1995. koji je bio, a to je odustajanje i želja za nametanjem ovome narodu jednog drugog prakticiranja Islama od onoga koje je povijesno potvrđeno. Muslimani BiH, ovakvi kakvi su, i Bošnjaci, haman nikakvi, su najcivilizovaniji, najpismeniji i najobrazovaniji Muslimani na kugli zemaljskoj. Zahvaljujući jednom tolerantnom, baš onakvom kakav Islam jeste, ne zloupotrebljavajući Islam u politiku, politički Islam nije Islam, Islam Irana današnjega i Islam Saudijske Arabije - to nije Islam, to je politika. Ja vjerujem da, kad bi Iran dobio atomsku bombu, prvo bi je bacio na Saudijsku Arabiju. To je borba politička, vjerska, borba za duše Muslimana u svijetu, koju verziju Islama će oni prihvatiti - šijitsku ili sunitsku u njihovoj najretrogradnijoj, najzaostalijoj verziji vehabijskoj koja nije islamska, čak predislamska. Odnos njihov prema ženama danas je predislamski, plemenski, čak nije ni 5% onaj za vrijeme poslanika Muhameda a.s. prema ženama. Za vrijeme Poslanika žene su bile potpuno ravnopravne, predvodile hiljade i hiljade konjanika, jahale konje, učestvovala u raspravama o svemu. Danas u Saudijskoj Arabiji žena ne može voziti auto. Danas u Saudijskoj Arabiji svaka

deva ima veća prava od žene. Prema tome, Islam vehabijski koji je nama ovdje naturen putem tog Saudijskog visokog komiteta i para Saudijske Arabije koje u ovoj nestašici, i ovoj nezaposlenosti i ovoj borbi, može biti veliki, ja sam to u svojoj knjizi opisao i rekao sam ovako da je Islamska zajednica u zadnjih 120 godina u BiH bila jedina Bošnjačka, Muslimanska, ne samo vjerska, nego i nacionalna i kulturna i svaka druga institucija. I ona je očuvala i Bosnu i ovaj narod, ove Muslimane u prošlosti. Zbog tog svog stava tolerantnog, sekularnog, evropskog, dobre saradnje sa drugima, uvažavanje drugih i pristupa Islamu onako što Islam jeste. Ako ona nastavi da podržava ove paralelne institucije koje su se formirale danas u Bosni, ne kažem u Islamskoj zajednici, van Islamske zajednice, koje imaju svoje obrazovne institucije, koje imaju svoju izdavačku djelatnost, koje imaju svoje listove, koje imaju svoje finansije, koje imaju svoju logistiku jaču skoro od Islamske zajednice, neovisne od Islamske zajednice i od državnih organa, Islamska zajednica će postati glavni dezintegrirajući faktor našeg naroda i BiH ako se to ne spriječi. Sad ovdje ponavljam ponovo, to sam i u knjizi napisao, i u nekoliko tekstova napisao, i Reisu sam to rekao - ukoliko se ovaj vehabizam koji se ovdje natura i ovaj pristup Islamu ovdje koji se natura, razne načine, pa i ova Akademija u Bihaću kroz koju se izbaciju mladi ljudi, nastavnici koji se šalju u škole, a ti na toj Akademiji svi su školovani u Saudijskoj Arabiji, Saudijska Arabija plaća, finansira, novine izlaze, listovi izlaze, časopisi izlaze, ako to bude pravljeno i to i dalje se ne spriječi, ja garantujem za narednih 10, 15, 20 godina, 10 puta veći sukob i krvaviji će bit od autonomije i od V korpusa.

To je jedno. Drugo, na jednom užem sastanku... Ja govorim ovdje u smislu šta se može desiti u smislu pomirenja i u smislu budućnosti... To je povijesno iskustvo našeg naroda, države i ovoga kraja. To je povijesno iskustvo koje mi ne smijemo zapostaviti, koje mi moramo i dalje njegovati, znači taj istinski, pravi, tolerantni, evropski pristup Islamu i njegovom prakticiranju. Ovo sve što se nudi, to nema veze ni sa vjerom, ni sa državom, ni sa narodom, ni sa Evropom. Kada nam je na jednom užem krugu, kada je pomirenje u pitanju, samo ću reći još jednu rečenicu, u jednom užem krugu u Sarajevu sam sjedio, gdje su bili neki ugledni ljudi, profesor Enes Karić, čiju knjigu nijednog sarajevskog i bosanskog islamskog autora ne možete naći u Bihaću na Islamskoj akademiji tamo na onom izlogu poredanih, kada me je Enes Karić, "Ali", on mene zove Ali, "kad će doći", negdje 1997-98. godine je to bilo, prije možda jedno 10-tak godina, "kad će doći do pomirenja između tih tvojih Krajišnika?" Ja sam

rekao ovako: "Kada Alija i Mualija sjednu za sto i na televiziji i objasne svojim pristalicama šta je bilo, kako je bilo, kada se oni pomire, izmire i kada oni pozovu svoje pristalice da to urade, to će biti završeno. Ako to ne urade, a jedan ode sa ovoga svijeta, to će biti do sljedećeg rata, do nekog sljedećeg rata ili sukoba." Naime, kažu ljudi, poslije rata u ovom kraju stalno su prozivali ljude ko je bio u ustašama, a ko je bio vamo-tamo, od 1950. kad je bila Buna, niko više nije spominjao ni II Svjetski rat, ni ustaše, samo je bio u Cazinskoj buni. Danas više ja kad vidim niko živ ne spominje ni Bunu, ni ustaše, samo spominju autonomaše ili ove. Samo spominju taj sukob. A vi znate ko je bio Alija, a ko Mualija. Naime, četvrti halifa, – Alija, protiv njega se pobunio Mualija, vojskovođa koji ga je ubio i preuzeo vlast. Ja sam ovdje rekao Alija - Alija, a eto kao Fikret da je Mualija, da oni trebaju, i vidite da taj rat između Muslimana traje i danas. Taj šijitski i taj sunitski, vidite u Iranu, vidite u Iraku... Mi imamo neku vezu sa njima, ali imamo i evropska iskustva i ako to, eto sada, Alija je u zemlji, Fikret je u zatvoru, oni to nisu završili, nama ostaje da se borimo koliko možemo da na tome, jer našeg naroda nema puno, mi smo jedan od rijetkih naroda kojega ima više u inostranstvu, van zemlje nego u zemlji, u 130 zemalja svijeta ima našeg naroda po svijetu i mi ovako, polako vegetiramo, još ako se nastavimo ovako između sebe, na svim poljima biti, onda je jako neizvjesna sudbina i našem narodu i našoj državi. Hvala lijepa!

*****

Nataša Kandić,
Fonda za humanitarno pravo, Beograd

Komentar na diskusiju

Kada se govori o potrebi utvrđivanja činjenica, koliko je autonomaša stradalo, koliko ovih drugih, ko je počinio koje delo, treba znati da sudovi nisu dovoljni. Oni nikada neće stići to sve da završe, nego će nam to ostaviti kao jedno nasleđe o čemu će buduće generacije tiho, šapatom prepričavati u svojim porodicama. Zato što nema te jedne zvanične istine. Ja mislim da je jedan od načina da se to pitanje reši, znači da se spreči takva jedna budućnost, to je da se čak i na tom jednom lokalnom nivou mogu formirati tela za utvrđivanje činjenica. Ali da bi se to dogodilo, potrebno je da postoji zbilja, prvo u toj lokalnoj zajednici, jako civilno društvo. To što vi govorite, da misle svi da je to jako važno. Kako će da misle svi? Ako se o tome razgovara, ako se stalno ističu elementi zašto je to važno, ako političari koji vode jednu lokalnu zajednicu, ako i oni dođu do

toga da je to važno, da je to važno zbog onih kojih nema, da je to važno zbog toga što onaj ko je počinio krivično delo mora da odgovara, da bude kažnjen, jer ako ne kažnjavamo one koji su počinili ratne zločine, pa zašto bi neko danas bio kažnjavan uopšte, ako imamo mnogo onih koji nisu kažnjeni. To onda rastura pravosudni sistem, rastura vladavinu prava. Nema vladavine prava ukoliko nisu kažnjeni oni koji su počinili krivično delo u prošlosti. Ne možemo da kažemo: neka u redu je, za sve one koji su počinili ratni zločin u prošlosti, kažnjavat ćemo one koji od danas ubijaju, a one koji su ubijali ranije nećemo, to neka ostane u prošlosti. Takav jedan stav je poguban za društvo, tu nema razvoja društva, nema stvaranja uslova za neke buduće generacije da rastu slobodno na nekoj istini, na nekim činjenicama. Ja sam tako razumela da vi o tome govorite, s tim da to zahteva jednu veliku preokupaciju svakoga ko živi ovde, ne samo vas koji ste ovde, nego je to neka ideja koja mora postati zarazna o kojoj moraju da misle svi, da jednom shvate, da povežu, da je ono što se dogodilo u prošlosti može da se prevlada samo ako se od toga napravi jedna činjenica koja će da bude javna. Svi vi ovde znate šta se događalo. Postoji znači neka istina, neko znanje na jednom individualnom nivou, ali to nema tu snagu, to ima snagu samo da proizvodi mržnju ukoliko se ne izgovori, ukoliko ne dobije tu jednu javnu verifikaciju. E kada ono što mi svi znamo dobije tu formu javnog znanja onda to ima jednu neviđenu moć da tu prošlost prevlada, da omogući to suočavanje sa tim nasleđem prošlosti i da omogući neko stvaranje društva koje će budućim generacijama biti neko normalno, pristojno društvo.

*****

Nataša Kandić

Uvodno izlaganje

Dobar dan svima, ja sam prvi puta u Velikoj Kladaši, sve što znam saznala sam iz materijala koji je pisan, raznog video zapisa i pitala sam se godinama kako na ovom prostoru početi taj jedan potreban razgovor o prošlosti i budućnosti. Tokom svih ovih godina od kad su počeli ratovi na teritoriji bivše Jugoslavije samo sam razmišljala o tome zašto se to baš nama u regionu događa, i onda sam došla do jednog zaključka, a videla sam i kod drugih ljudi isti zaključak, a to je da to ćutanje koje smo mi imali posle II svetskog rata, ta neizgovorena reč o tome šta se događalo, da mora biti jedan od uzroka što se nama dogodio taj zločin, što smo u tome učestvovali, da ponovo smo napravili jedno zlo za buduće generacije. I ovoga puta mi ne možemo i ne

smemo da dozvolimo da se ne utvrde, koliko god je moguće što više činjenica o tome što se dogodilo. Nasleđe koje imamo nas obavezuje da za buduće generacije uradimo nešto i ne dozvolimo da se ponovo dogodi za 50 godina ono što se nama dogodilo, u čemu smo učestvovali i o čemu još uvek zapravo ćutmo. Samo delić je do sada poznat o tome šta se događalo. Zahvaljujući Haškom tribunalu ćemo imati deo tog istorijskog pamćenja formiran na građi koju niko neće moći menjati onako kako on misli da treba da izgleda istorija. Haški tribunal je već ispisao deo istorije. Za njim će ostati ogromna dokumentacija koja dobrim delom nije korišćena u dosadašnjim suđenjima za ratne zločine, ali će nam pomoći ukoliko mi na ovim prostorima budemo imali snage i odlučnosti da kažemo: pored ovih suđenja za ratne zločine pred Sudom BiH, pred kantonalnim sudovima, okružnim sudovima u Bosni u Hrvatskoj na nekoliko mesta, u Srbiji pred Specijalnim sudom za ratne zločine, nama je potrebno i nešto drugo sem tih sudova. Vi iz života znate koliko su sudovi spori, jedan postupak traje ponekad i nekoliko godina a ovi postupci za ratne zločine najmanje dve godine po postupku. Imajući u vidu to, jasno nam je da su kapaciteti sudova ograničeni i da nacionalni sudovi neće uspeti ni delić potrebne istine da utvrde jer su prosto limitirani tim svojim kapacitetima. Zači potrebno je pored suđenja još nešto što će da nam pomogne da se dobije ta jedna potpuna slika o tome kako je sve počelo, šta se sve dogodilo i na koji način prevladati to što se dogodilo, kakvu to istinu treba da formiramo da je izgradimo da bismo budućim generacijama obezbedili ipak neke garancije da se isto neće ponoviti. Nismo mi jedini na svetu gde su se ratovi dogodili, ali ratovi se događaju upravo tamo gde društva nisu uspela da dostignu jedan stepen civilizovanosti. Mi smo iz onog jednog perioda kada je bilo divno putovati Bosnom, kada smo svi govorili Bosna je najlepše što ta Jugoslavija ima, došli do toga da je ubijati drugoga zbog imena ili ubijati druge zbog političkih razloga postalo nešto normalno. Danas imamo, Bosna je i dalje lepa, ali tu stalno nešto stoji što mi svi znamo, stoji to da nema hiljade i hiljade ljudi, da više nema oko 100.000 ljudi, da je rastureno ne znam koliko hiljada i hiljada porodica, ja sam putovala sada i videla mnoge prazne kuće i ovo izgleda sad dobro kad se prolazi od Siska prema Kladuši, kako izgleda kad se putuje kroz neke delove u Bosni. Najtačnije bi bilo kada se sve to gleda, da čovek nema neku nadu, nego da bude samo tužan, naročito ljudi koji imaju neki zajednički život u bivšoj državi kada se setimo kako je to sve izgledalo, kada nigde nije bilo

razrušene kuće, nego je uvek bilo pored kuće cveća i uvek ljudi koji su razgovarali pored kuća i imali osmeh na licu. Htela sam da kažem, kako izgovoriti slobodno ono što ljudi misle ali se ne usuđuju ni da pitaju a kamoli da razgovaraju o tome. Mnoga društva se odlučuju na te komisaje za istinu. U nekim društvima nikada nije bilo moguće osnovati komisiju za istinu, upravo zbog toga što su oni koji su odlučujuće uticali da do rata dođe, oni su i daje ostali, i dalje imaju moć i nikada nije bilo tih uslova u kojim se stvarno moglo na činjenični način progovoriti o prošlosti. U nekim društvima, neke nvo kao što su i u Ugandi i u Čileu, su imale toliku snagu da su uspele da naprave tako vredne dokumente koji su postali prepreka svakom pokušaju revizionizma, ili da se ta prošlost vidi na način koji nije u skladu sa činjenicama. I ono što se pre nekoliko dana dogodilo, kada je u Sarajevu predstavljen taj popis stvarnih žrtava, kada je rečeno da po tom popisu poimenično ima oko 98000 žrtava, to ljudi danas ne mogu da razumeju koliko je to važno. Koliko je to važno, ne samo zbog tog vraćanja dostojanstva tim žrtvama, da oni više nisu samo brojke i da iza svakog broja stoji ime, podaci o toj osobi, o toj osobi o tom ljudskom biću. To je do sada najvažnije što je napravljeno. Da smo imali taj dokument posle II svetskog rata, ja sam sigurna da se nikada ne bi dogodili ovi novi zločini. I zato ovo što je u Sarajevu napravljeno mi sedimo u drugim državama, mi u Srbiji hoćemo da napravimo taj popis žrtava u oružanim sukobima na Kosovu, onda da napravimo popis tih žrtava državljana Srbije i Crne Gore koji su stradali u ratu na teritoriji BiH i Hrvatske. I u Hrvatskoj takođe postoji sad ozbiljna odluka da se krene sa tim popisom žrtava. Ali, taj popis žrtava može da bude dragocen materijal za stvaranje nekog regionalnog tela koje bi se bavilo utvrđivanjem činjenica o tom šta se u prošlosti dogodilo. Ja sam upravo rekla regionalno telo i ja stvarno mislim da nije moguće stvaranje nacionalnih komisija. Vi svi znate da je u Bosni bilo dva pokušaja da se stvori bosanska komisija za istinu. Ja mislim da ta komisija ne bi imala moć da utvrdi činjenice o tome šta se događalo, jer ono što se događalo u Bosni nije proisteklo iz same Bosne, sve što je bio zločin, sve što je bilo osvajanje teritorije, došlo je iz planova iz drugih država. Prema tome da bi se utvrdile sve činjenice o događajima u Bosni mora da se prođe kroz granice, zapravo nije moguće samo ovde u Bosni istraživati i prikupljati i reći ovo je naša istina. Nema istine bez učešća Srbije i Hrvatske u tom utvrđivanju činjenica. I meni se čini da je strašno

važno, kada govorimo o toj potrebi da utvrdimo tu istinu, preko činjenica, da zapravo to vidimo u jednom kontekstu vraćanja dostojanstva žrtvama. Mi moramo da znamo da imamo i da negujemo i da stvaramo jednu tradiciju sećanja, pamćenja žrtava. Vi se sećate i drugi se sećaju tog period pre '91. godine, ali od tada do '95. dogodilo se toliko stvari koje, ako se ne utvrde, ako ih neko telo kojem ćemo dati svi mi jedan kredibilitet, ne izađe sa činjenicama, opisom sa tim što se dogodilo, bojim se da ćemo nastaviti kao neka rasturena društva, nedovoljno civilizovana i po tome nepristojna, zato što nemaju poštovanje prema ovima kojih više nema.

Osim tog nekog regionalnog pristupa, strašno je važno na nekom lokalnom nivou, tamo gde ljudi žive, da počne da se iznosi ta istina, da se utvrde činjenice ma koliko se nekome ne dopadale, zato što mora da postoji stalno jedan cilj jedan vizija

*****

Izvodi iz diskusija, svjedočenja

Učesnik, šef specijalne okružne policije 1992.

Jedne prilike sam se suprotstavio naredbi da se unište i bukvalno istrijebe "autonomaši", i to samo iz jednog razloga. Ja sam tada potpisao inicijativu za autonomiju. Vidio sam da je autonomija jedini oblik spasa u to vrijeme, bili smo okruženi sa svih strana i ideja je po meni bila prihvatljiva i ja sam je potpisao. Od tada je počeo napad na mene od strane Atifa Dudakovića. Moju kuću u centru grada miniraju pripadnici bataljona vojne policije, ja sam prisiljen da bježim sa porodicom jer su postojale prijetnje mojoj djeci i za to imam argumente i dokaze. Odmah potom ja sam se vratio. Na vojnom sudu sam oslobođen od svih optužnica kojim me je teretila tadašnja vojna vlast i vojna obavještajna služba. Sutra, prekosutra i u narednih deset godina, kada bi u BiH bio sukob onih razmjera a u interesu spašavanja ljudi, ja bih ponovo potpisao za neku novu autonomiju. Ovo govorim iz razloga što smatram da mi, obični ljudi, moramo pružiti jedni drugima ruke i kazniti krivca ovoga sukoba jer jedino tako možemo ići dalje i graditi svjetliju i bolju budućnost.

*****

Ibraga Topić, profesor

Kada sam dobio poziv i vidio temu, znao sam o čemu ćemo razgovarati, jer samo razgovarati o tome kako

do istine bio bi jalov posao, jer filozofi će kazati da apsolutna istina i ne postoji. Svi mi istu stvar često doživljavamo različito, ali u ovom slučaju se ne radi o tom rašomonskom sindromu, nego se radi o svjesnom bježanju od istine, o namjernom iskrivljavanju i na taj način mi do istine ne možemo doći. Mi moramo smoći snage da saslušamo i druge, da prihvatimo argumente drugih, odgovaralo to nama ili ne, a da svoju priču takođe argumentiramo, ako hoćemo da je drugi prihvate. Put do istine može voditi jedino čišćenjem vlastite avlije. Moramo zlo osuđivati jednako, bilo gdje da se desilo i bilo ko da ga je učinio. Aktualna je i politizacija događaja, jer je jasno da mnogi kriminalci i danas uživaju zaštitu bilo stranačkih bilo nekih drugih političkih moćnika, a ponašaju se kao da su pravi heroji.

Istina je važnija i od pravde i od pomirenja, jer do istine treba najprije doći. Ako spoznamo istinu lakše ćemo i do prade doći, dakle onaj ko je kriv odgovaraće i onda ćemo lakše jedni drugima pružiti ruku. Ali dokle god se istina ne spozna i to onakva kakvu ćemo je svi prihvatiti, nema pomirenja ni pravde.

Mene posebno motivira da ovako govorim i vlastita bolna iskustva iz tih minulih događanja. Ja nikad neću zaboraviti 16. 10. 1993. kad je naš Cazinjanin ušao u našu šahovsku salu pa kad je rekao da izlazimo van, ne znamo kud ćemo, pa kad je na vratima rekao: "Stani, jedan po jedan!" "Što jedan po jedan kroz vrata, široka su vrata?" Ali, kad sam ja došao na red da izlazim vidio sam špalir Vojne policije uzak ovako stoji, i treba sad kroz to proći. A oni udaraju s čim hoće, rukom, nogom, kundakom, čovjek posrće, pada, diže se, dok dođe do vrata autobusa i onda u Bihać u kasarnu, pa tamo maltretiranje, pritvaranje ...Pa iza toga dolazi 13. 11.; 19. 11., pa 6. 2. '94. kada samo mislio da zaista nas, jedne grupe Cazinjana, neće više biti među živima. I sad slušam ove priče o logorašima jednim, logorašima drugim i ne znam kojoj bi se mi grupi priklonili, jer mi i nismo neki logoraši, zatvarani smo, prebijani, noćivali u zatvoru a na pravdi Boga. ....Ja samo o tome i pisao u "Džehenemskoj deceniji", pa i drugi su pisali i o tome ko su bili počinioci tih djela, ali niko, pa ni tužilaštvo, sve do danas nije ništa poduzeo.

Nužno bi bilo sve ove relevantne podatke učiniti dostupnima svima. Ja vjerujem da iskazana neslaganja u mišljenjima pojedinaca proističu i zbog toga što neko rapolaže jednim podacima neko drugi drugima, ali ako bismo ih sve objelodanili to bi se možda moglo izbjeći. Ja ne vjerujem da ćemo mi danas doći do istine, ali moramo slagati komadiće mozaika da bi dobili kompletnu sliku.

Mislio sam da će danas ovdje biti i nekadašnji komandant Petog korpusa Armije BiH, general Ramiz

Dreković. Njegovu knjigu "U obruču" sam imao priliku pročitati i odmah sam registrirao u javnosti ali nisam dobio odgovor, ali posebno me interesovao dio u kojem Dreković piše kako je između njega i Fikreta Abdića dogovoren sastanak u bazi Francuskog bataljona. On je pitao Aliju i Rasima Delića da li da ide na taj sastanak a oni su rekli "da" i navodi tamo tri uslova koji su mu oni rekli da postavi. Prvi je - učiniti sve da ne dođe do krvoprolića, drugi - okrug bihački je ionako fizički autonomija i treći glasi - neka se inicijativa koja se potpisuje provodi u skladu sa Ustavom i zakonom. Ja bih i danas sva ta tri uslova prihvatio i potpisao. Međutim Dreković dobija od svog obavještajnog oficira obavještenje o mogućoj zavjeri i atentatu te šalje svog zamjenika majora Sejdića na sastanak, ali sada njemu Dreković navodi desetak uslova koje on mora postaviti i jedan od tih glasi - jasno izvinyenje Fikreta Abdića i njegovih saradnika komandantu korpusa zbog uvreda upućenih preko sredstava informisanja. Ja se slažem da Dreković možda u to vrijeme nije dobro poznao mentalitet Krajišnjika, ali jesu njegovi saradnici. Svi drugi uslovi bi nekako i bili prihvaćeni ali ja znam da Krajišnjik neće lahko prihvatiti javno izvinyenje, pa taman i da je kriv. Je li ta povrijeđena sujeta ipak koštala mnogo više nego što je trebala koštati, zapravo nije trebala koštati ništa, ja vjerujem da je došlo do tog dogovora koji je bio planiran, da bismo izbjegli mnogo toga što se desilo na ovom području.

I da završim riječima Meše Selimovića iz "Tvrđave" koji kaže "ne mogu da pričam šta je bilo u Očinu, u dalekoj zemlji Ruskoj, ne zato što ne pamtim već što neću. Ne vrijedi pričati o strašnom umiranju, o ljudskom strahu, o zlodjelima i jednih i drugih. Ne bi trebalo ni pamtit, ni žaliti, ni slaviti, najbolje bi bilo zaboraviti, da umre ljudsko sjećanje na sve što je ružno, da djeca ne pjevaju pjesme o osvetti". A ja se bojim da upravo neka djeca i danas pjevaju pjesme o osvetti.

*****

Zoran Pusić,
Građanski odbor za ljudska prava iz Zagreba

Uvodno izlaganje

U dva navrata je bila opetovana tvrdnja da nam nitko ne treba, ni iz Beograda, ni iz Zagreba, ni iz Sarajeva, da rješava naše probleme i tu se ja slažem, ja mislim da vi morate rješavati vaše probleme, međutim, možda vam trebaju ljudi koji imaju nekakvog iskustva u svojim sredinama. Ako vi nećete imati koristi od mene ja ću sigurno imati koristi od vas, jer mi se proširuje slika, proširuje mi se znanje i to je zapravo

jedini način da se nađe nekakav odgovor na pitanja koja su ovdje postavljena. Ja ne mislim da je dovoljno da vi sjednete u obližnji kafić i uz kavicu dođete do istine. To bi bilo jako dobro kada bi bilo izvodivo. To naprosto ne ide. Svo moje iskustvo, a ja ne trdim da je to apsolutno istina, taj put do istine je dug, trnovit, težak i nikada nije konačan. Ja mogu samo reći koja su moja iskustva sa tim, prije svega u Hrvatskoj i čini mi se da nekako tu postoje svi ljudi su sretni na sličan način, a svaka obitelj je nesretna na svoj poseban način (Dostojevski). Mi smo ovdje imali brdo ljudske nesreće i postoje uvijek različita tumačenja i različite istine koje su najčešće obojene ličnim bolnim iskustvima i preko toga ljudi teško prelaze. I zato je do istine tako teško doći.

Često putujem i tako i gostujem na raznim emisijama, pa sam imao priliku da gostujem i na TV emisiji u Bijeljini, gdje su me nazivali i ustašom i zašto sam ja uopšte tu; jedna gledateljka je navela da je njen sin ubijen na njenom kućnom pragu, i u takvim trenucima je teško dati pravi komentar ili odgovor, ja sam mogao jedino reći da je to proizvod nekih događaja i politika u kojim su bili odgovorni politički predstavnici sva tri naroda sa svojim demagoškim floskulama, u kojem su doprinijeli i vodili tome da su se takvi zločini dogodili i da je jedini naš put van, da probamo naučiti slijedeće generacije, a tu sam ja vrlo skeptičan i mislim da je to teško, da naučimo slijedeće generacije nekoliko važnih osnovnih pravila kako se te stvari ne bi ponovile. Ovdje je rečeno "da umre ljudsko sjećanje na sve što je ružno", takve ideje su se uvijek pojavljivale u svakom naprednom revolucionarnom pokretu. Ja mislim i u Internacionali, u drugom stihu, "mi ćemo učiniti povijest praznim papirom", drugim riječima mi počinjemo od nule. Međutim to naprosto ne ide, povijest ako izbacite kroz vrata, uđe vam kroz prozor. Dobar dio ljudi danas želi u Evropu, niko više Njemačku ne percipira kao jednu nacističku zemlju, makar je to mračni dio njene povijesti, kao što će ovi događaji ovdje biti mračni dio naše povijesti. Ali tu ideju, tu aroganciju prema drugim ljudima ne treba nikada zaboraviti jer ona je naprosto jedna konstanta kroz ljudsku povijest. Ona se na ovaj ili onaj način pojavljuje od spaljivanja vještica do humanih etničkih preseljenja. Vi ste tu spomenuli ideju da se Krajišnjici humano presele odavde na Romaniju. Vama je svima poznato da je Tuđman pričao o humanom etničkom preseljenju, međutim kada takvu star kažete sa nekakve visoke političke govornice ili u Saboru, ona vam ne završi kao stare novine u košu za otpatke, nego završi u nekakvim pograničnim mjestima kao krvavo etničko čišćenje. A političari ne trebaju znati kako funkcioniraju tvornice,

ne trebaju biti veliki stručnjaci za ekonomiju, za to trebaju imati dobre savjetnike, ali ove stvari trebaju znati. I to je nešto što je zapravo neoprostivo.

Ja mogu govoriti o Hrvatskoj, o približavanju EU, o tome kako se prije desetak godina govorilo o "žutim" i "zelenim" vragovima i sl. Tada smo napadani od ekstremista, vrlo žestoko, ne samo na riječima nego i fizički, a danas su naši stavovi opšte prihvaćeni, od predsjednika do premijera. To mislim da je veliki korak naprijed, ali za to treba vremena i ne ide lako, i naravno da to nije samo naša zasluga, to je zasluga i MZ i jednog spleta relativno sretnih okolnosti, poslije jednog perioda nesretnih okolnosti, jer mislim da je čitav taj period, raspad Jugoslavije i dobrim dijelom splet nesretnih okolnosti. Imali smo političare koji su uspjeli pobuditi najniže strasti kroz različite demagoške floskule, kod pojedinih naroda izazvati strah prije svega, zatim izazvati mržnju a potom i nasilje. Ako smo išta naučili onda znamo koliko je to opasno i kratko i koliko u tom kratkom vremenu može dovesti do toga da ljudi koji su desetljećima živjeli zajedno odjednom se počnu osjećati ugroženim. Svi znate onu Gebelsovu izjavu da mi je dovoljno da deset puta ponovim ordinarnu laž pa da je ljudi prihvate kao istinu. Ako je to bila istina, kada su mediji imali radio parate sa lampama, pogotovo je to istina danas, kada mediji raspolažu sa svim onim sofisticiranim sredstvima koje imaju.

Nekoliko jednostavnih pravila bih želio naglasiti. Jedno je: važno je sačuvati sposobnost da se čuju drugi i da se proba ne slušati samo sebe nego slušati šta kaže drugi. To se čini trivijalnim i jednostavnim ali ja vas uvjeravam da je to za većinu političara gotovo nemoguć zadatak. I, kad puno ljudi govore, postaju narcisi vlastitog glasa i ne čuju druge. To se odnosi na profesore sa fakulteta a posebno na političare. Druga stvar je da se prepozna pogubnost nekih demagoških ideja i to prije svega onih koji laskaju vama, koji laskaju vašoj grupi, naciji, vjerskoj zajednici ili interesnoj grupi i svu krivnju svaljuju na vaše susjede. Tom zovu, se samo manjina uspjela suprotstaviti. Treća stvar: treba imati na umu da se ne dozvoli da nas nagovore i da nas uvjere da je u ime velikih ideja dozvoljeno činiti sramna djela. To naprosto nije istina, i ne samo da nije istina, više puta se dokazalo da sramni postupci uprljaju čak i najbolju ideju. A najbolja ideja nikada ne može opravdati sramne postupke. I zadnje, zvuči kao jednostavno, ali se svi mi toga rijetko dosljedno držimo, ne činiti ono što ne bi htio da drugi čini tebi. To je vrlo jednostavno pravilo, ali potrebna je velika ljudska hrabrost za poštivanje toga i dok postoji potreba za takvom hrabrošću potrebno je i mijenjati ljudsko društvo, jer potreba za hrabrošću kod pojedinaca ukazuje na slabost društva.

*****

Izvodi iz diskusija, svjedočenja

*****

Kenan Keserović, učesnik, svjedočenje, diskusija

Moja porodica je podijeljena, moj otac je bio u autonomiji i poginuo je kao pripadnik Narodne odbrane, dok je ostali dio familije bio u Armiji BiH. Kada sam se vratio iz izbjeglištva, trebao sam polagati sedmi razred osnovne škole, jer mi nije bio priznat, uspio sam da položim i krenuo sam sa svojom generacijom u osmi razred. Tada je u školi 1995. godine i a poslije, postojala jaka diskriminacija prema djeci čiji su roditelji bili pripadnici Narodne odbrane. Konkretno, ukoliko bi se recimo neka pomoć dodjeljivala, djeca "autonomaša" tu pomoć nisu dobijala, a ukoliko bi se obratila sa primjedbom da je i njihov otac poginuo, rečeno im je da njihov otac nije poginuo nego da je izdajnik. Nisu se svi profesori tako odnosili ali većina jeste. Razlika između te dvije skupine djece postoji i danas, jer se i sada vrši diskriminacija nad djecom autonomaša. 12 godina nakon rata još postoji diskriminacija. Oni nemaju pravo na zdravstveno osiguranje, na socijalno osiguranje, nemaju pravo na besplatan upis u srednju školu, a o fakultetu da ne govorimo. Ja sam to osjetio lično. Bez obzira na to, moja majka me odgajala da pozdravljam sve bez obzira kojoj strani pripadao. Ja ne mogu zaboraviti to što se desilo, ne mogu zaboraviti da su mog oca ubili, on je poginuo kao pripadnik Narodne odbrane, ja ne mogu zaboraviti kada sam išao na mezar očev, šta su pojedini ljudi radili, da su stavljali krstove po mezarlucima, da su gađali noževima pogrebne natpise, da su bacali cvijeće sa grobova, ja to neću zaboraviti, ali ja znam da budućnosti nema ako mi ne pokušamo zajedno doći do nekog kompromisa. Meni je takođe žao zašto danas na ovom skupu nema više mladih ljudi. I oni bi trebali da govore o tim događanjima. Ja sam imao 14 godina kad mi je otac poginuo. Ja ne dijelim ljude, za mene su svi Kladašćani, za mene su svi Cazinjani, za mene su svi građani Unsko-Sansko kantona, ali mi teško pada, da gdje god ja odem, svugdje me gledaju kao autonomaša, kao izdajnika. Moj otac nije bio izdajnik, on je branio mene, moj kućni prag i ne razumijem kada neko kaže da smo mi "udarili" na državu. ....Ukoliko želimo pomirenje, tada treba pružiti mogućnost bar djeci, da djeca ne ispaštaju za ono što su njihovi odabrali. Zašto djeca da ispaštaju? Šta će ta djeca misliti o

ovoj državi ukoliko se diskriminiraju cijelih 12 godina? Ja Bosnu i Hercegovinu gledam kao svoju državu. Ali ja gledam isto i moju generaciju i djecu koja su i sada diskriminirana. I sada imamo skupinu djece koja u školu ide u peradarsku farmu već od rata, a Vlada kantona ne nalazi način da to riješi, mada i prema Konvenciji o pravima djece i Zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju to nije dozvoljeno. I kada se napokon iznađu sredstva, onda se od određenih ljudi čuje primjedba da su sredstva upućena u rodni kraj Fikreta Abdića. Kakve to ima veze sa djecom? Postoji i odluka Ustavnog suda koja je donesena 24.maja 2005. godine a koja još nije implementirana. Postoji dakle i mogućnost po Zakonu o civilnim žrtvama rata, da isto pripadnici Narodne odbrane, odnosno njihove porodice, mogu imati ista prava i aplicirati, ali broj riješenih slučajeva je nula. Kakva je poruka kada majka odvede svoje bolesno dijete u Dom zdravlja i ne bude primljena jer nema zdravstvenu knjižicu, nije osigurana? Kako će ta majka to objasniti svom djetetu. Ja samo govorim o nezvanično ozakonjenoj diskriminaciji djece i porodica pripadnika Narodne odbrane, povodom koje niko ništa ne poduzima.

*****

Učesnik skupa, diskusija

Ovdje u Krajini je bio građanski rat - sukob, nije bio agresorski rat. Dobro je da danas možemo razgovarati. Da ćemo doći do apsolutne istine, to ne vjerujem ali da ćemo doći do potpunije istine, mislim da možemo i hoćemo. Problem je što postoje snažni oponenti u društvu koji ne daju istini na sunce, a to su oni koji su zaposjeli funkcije a ne zaslužuju ih svojim znanjem, spremom, iskustvom i poštenjem. Vlast koja se grčevito drži da silom birača to održi jer mora u povratnoj informaciji osigurati svojim biračima informacije da su oni bili u pravu i zato ih treba na vlasti i taj odnos je nesreća demokratije. Vlast nastoji da instruiira i instrumentalizira i sudstvo i tužilaštvo, te nastoji spriječiti istinu. Obični građani su spremni da kažu istinu i da je prihvate, ali one vođe koje moraju obezbjediti glasačku mašinu, one moraju ponuditi svom puku novu istinu koja ih mora homogenizirati a homogenizacija je zasnovana na kritici onih drugih.....

Ovdje je diskriminacija počela još 1987. godine aferom Agrokomerc i od te afere ovaj ovdje prostor je u velikim problemima. Nije samo autonomija, koja je po jednim nastala ovdje a po drugima u Sarajevu, uzrok sukobu. Autonomija je samo jedna od epizoda koja je nastala u namjeri da se ovdje nađu belaji. To sam osjetio tako, jer sam prije autonomije bio u Sloveniji i Hrvatskoj i gdje sam god došao, posebno

u Sloveniji, prijavim se da radim u nekoj humanitarnoj organizaciji, sve dok nisu znali odakle sam, bili su vrlo zadovoljni, ali kada dođe do mjesta odakle sam, odbijan sam vrlo otvoreno. Obzirom da sam studirao u Sloveniji i vrlo dobro znam ljude, rečeno mi je da zvanično u formularima ne smijem biti iz Kladuše jer je tako dogovoreno. To je bilo 1992. a tada nije postojala autonomija. ....

Mislim da nam pomoć i iskustvo sviju koji su govorili, a izvan su prostora ovog kantona, dobro dođu, mislim da nam je ta pomoć izuzetno potrebna i mislim da ćemo morati saradivati i na ovom dugo raditi. ....

Ako posmatramo istinu, moramo se vratiti u povijest i reći da je bilo i ovog i onog u istoriji. A o tome neće niko da govori. I u našem kraju je bilo sela čiji su žitelji protjerani. Ne zaboravite da je u Vrelu, Općina Cazin, bilo 115 familija nemuslimanskih. Probajte ih sada naći samo 5 od 115. Ja mislim iskreno da postoji samo jedna. A hoću reći samo da istina mora doći sva, otvoreno na sunce, i prema svakome, i da onda doživimo valjda neku katarzu, da se izdignemo iznad toga i gledamo svoju budućnost.

*****

Vehid Šehić, diskusija

Najveća prepreka donošenju zakona koji će na jedinstven način tretirati sve građane u Federaciji su poslanici Zastupničkog doma Federalnog parlamenta BiH. Oni donose zakone. I kada ti ljudi ne poštuju odluku Ustavnog suda, u svim normalnim pravnim sistemima, svi bi morali isti dan napustiti tu dvoranu. Znači imamo od vrha do dna ljude koji apsolutno negiraju ono što je jedinstveno: jednakost svih pred zakonom i jednake šanse za sve i prepreka je vlast i to treba javno reći, i poslanici, određeni, iz ovog kraja, koji i dalje u mržnji i raspirivanju otpora prema drugim, žele da zadrže ovo stanje. Žao mi je što danas nisu tu i predstavnici IVZ-a, da razgovaramo, ne da osuđujemo ovu fetvu, jer za fetvu je kriv Reis Cerić, koji je donijeo fetvu i za djecu iz mješovitih brakova 1993. godine.

*****

Zoran Pusić, diskusija

Ako moje iskustvo imalo može pomoći, onda ću kratko reći da ljudi postaju puno uvjerljiviji ako su kritični prema vlastitoj strani. Na našim prostorima je često bio problem da ljudi u svom oku nisu vidjeli balvan ali su vidjeli trun u tuđem. Meni se čini da ono što je moje kolege i mene povezalo, da smo

mi svako u svojoj sredini bili kritični prema vlastitim političarima. U Hrvatskoj je opće poznata npr. činjenica da su političari Srpske krajine napravili zločin i protjerali Hrvate iz hrvatskih sela. O tome svi pišu, svi govore. Dok slične postupke vlastitih lokalnih političara, vlastitih kriminalaca, nitko neće vidjeti i svi žele takve stvari prešutjeti. Za pronalaženje istine je uvijek dobro se držati toga kao jedne maksime. Da u početku probamo prvo vidjeti ko su zločinci u našim redovima. Nekada je opasnija unutrašnja bolest nego neka teška vanjska povreda. Za Miloševića ja nisam niti kriv niti odgovoran, za Tuđmana nisam sigurno kriv, pokušao sam biti što manje odgovoran i javno sam uvijek kritizirao neke njegove poteze, ali me on na taj način ugrožavao i to ozbiljno, kada je probao raditi nešto i u moje ime i smatrao sam da je naša dužnost prije svega, pomesti u vlastitom dvorištu. Mislim da je to dobar princip za korake u zajednici kao što je vaša, ali i drugdje.....

*****

Građanin Kladuše, penzioner, diskusija

Za prve žrtve u sukobu između jedinica Narodne odbrane i Armije BiH, iz štaba Narodne odbrane poslata je pomoć u iznosu od 1000 KM. Poslije je naknada prepolovljena, da bi ubrzo i to prestalo pošto se žrtava pokazalo mnogo više i nije se mislilo da će doći do tako žestokog sukoba. U ovom sukobu prema nekima je poginulo 1060 osoba u redovima Narodne odbrane a 1200 u redovima Armije BiH dok je bilo oko 10000 povrijeđenih sa obje strane (knjiga Smaila Kličića). I jedne i druge majke danas pate. Neko je iz toga izvukao kapital i našao danas sebi sklonište a neko je gladovao i danas je bijeda. Najteže je porodicama poginulih. Kada je došlo do proglašenja autonomije, nisam odmah bio potpisnik, radi toga što sam imao iskustvo iz II svjetskog rata kada je Huska Miljković napustio kao prvoborac redove partizana i osnovao svoje jedinice (blizu 5000 vojnika). Porodice njegovih vojnika za 50 godina nikada nisu dobile status porodice borca, nego su dobijale socijalnu pomoć, tek toliko da ne budu gladni. Pomislio da će nam se to, građanima Kladuše, opet dogoditi, i zaista to se dogodilo i naš narod je opet gubitnik. Zbog nepotpisivanja odmah za autonomiju, otvoreni su logori, navodno za neposlušne građane Kladuše. Među logorašima prve i druge autonomije našlo se preko 3000 ljudi, među kojima sam bio i ja sa cijelom svojom porodicom. Zbog čega, pitam se?

Odgovora nema. Zašto smo bili u logoru pod takvim uslovima, za vrijeme katoličkog Božića, kad se voda mrzla u plastičnim flašama koje smo držali pod našim glavama, nije bilo slame. Po terminu, za nas su to bili logori, a po drugom terminu to su bila prihvatilišta, da se zaštitimo. Po izlasku iz logora odmah mi je stigao kući policajac sa spiskom da potpišem za autonomiju. Ja sam malo stao, bil' ne bil', kaže on, komšija moglo bi ti se gore desiti. Normalno, život je najpreči. Dakle ja sam i logoraš i autonomaš.

Nacionalnost u Kladuši je razdvojena, imamo 70% Muslimana i imamo 30% Bošnjaka. Ovo 70% su pripadnici DNZ-a a ovo 30 su otprilike pripadnici ovog drugog dijela. Svojevremeno je Hamdija Pozderac napisao knjigu i priznao Muslimane kao nacionalnost. Doktor Esed Čimić napisao je u isto vrijeme "Bošnjaci kao Muslimani" a u to vrijeme oba su bili profesori na fakultetu u Sarajevu (politički i filozofski). Mi u Kladuši ne bi smjeli zatvarati oči da smo puno učinili na našem nejedinstvu. Džamije su nam još podijeljene, lokali su nam još podijeljeni, jedinstvo ostvarujemo samo na izgradnji lokalnih puteva, vodovoda i sl. Naša lokalna vlast nije baš naklonjena Bošnjacima, prilično su prezreni, polazeći od sebe, od svoje porodice, iako sam bio čak i zamjenik načelnika općine, ništa ti ne da pravo, sve ti moguće odbija, eno ti suda, a sud radi loše. Građanin ništa ne predstavlja jer čim se uzme vlast, gubi se građanin, njemu se može oduzeti sve, a niko mu neće pomoći.

*****

Građanin Kladuše, nastavnik u osnovnoj školi, diskusija, svjedočenje

Ja sam imao nesreću da nisam pripadao ni jednoj ni drugoj strani, ali sam zato imao sreću da me je i jedna i druga strana proganjala. Ja samo bio u zatvoru i kod jednih i kod drugih. Nisam doduše bio tučen, i fala im, samo sam dva udarca dobio. Nisam bio prisutan u čaršiji da bi štošta znao što znaju drugi, ja sam najviše vremena proveo kopajući rove. Međutim nešto sam čuo i nešto sam vidio. Neke stvari nisu izmišljene, kao npr. dreš ili drugačije se zove i vatreni zec - špalir u kojem trči osoba koju tuku. I ja sam bio u redu za dreš i srećom došao je neki Srbin koji me spasio...

Mislim da su mnoge dosadašnje diskusije bile obojene. Dok god mi ne kažemo bilo je ovako sa naše strane, ali Boga mi bilo je ovako i sa vaše strane nećemo doći do istine.

.....

I danas postoje dva lovačka društva, postojala su dva udruženja likovnih umjetnika itd. Recimo, ako "korpusaši" (interni naziv za pripadnike Petog korpusa Armije BiH) otvaraju izložbu likovnu, onda je otvara Džemila Harbaši i izložba je u maloj Sali doma kulture, a ako autonomaši onda je to gosp. Sejfo Mustafić i izložba je u 3M-u itd. I mi onda dolazimo i govorimo kako smo za saradnju. Nije tačno da smo za saradnju. Mi moramo prelomiti neke stvari i kazati, tačno je da su ovo uradili predstavnici vlasti koju je inaugurirala SDA, ali je tačno i da mi radimo ovo sad. Mi uvijek upiremo prst u drugoga. Tačno je da su postojali logori na obje strane. Dokle god svaki pojedinac ne stane pred ogledalo pa ne prizna sam sebi da je pogriješio, nema istine.

I sada u čaršiji prolazim kraj ljudi koje dobro znam ali se ne pozdravljamo, samo zato što smo uslovno rečeno na suprotnim stranama, mada među običnim ljudima bi se to i moglo prevazići, ali vlast "pumpa", samo da bi oni bili ti koji utvrđuju, mire i sl.

*****

Učesnik skupa, diskusija

Svijet je priznao da je bila agresija, ali niko neće da kaže da postoji udaljenost između Bihaća i položaja Petog korpusa i Velike Kladuše. Gdje je tu krenuo Peti korpus. Umjesto da je krenuo prema Grabežu, mi govorimo kako nije ovdje bilo nikakve agresije. Ko je napao čiji prag. Da bi dobili odgovor moramo svi otvoreno govoriti o tome.

*****

Sejfo Mustafić, predsjedavajući OV Velika Kladuša, diskusija

Učesnik sam događanja u Velikoj Kladuši. Moja opća ocjena je da ne bi bio problem među Kladuščanima, kad bi se što prije došlo do istine. Za nas je to nužnost, jer bojim se da kasno dolazimo na red na iznalaženju istine. Utjecaji izvana su jaki sa više strana i usporavaju ono što želimo. Jasno je da smo podložni tim uticajima. Naš problem je vanredan i mi se ne uklapamo u globalni problem BiH, te naš problem i treba posmatrati vanredno.

.....

Da li je autonomija uzrok, povod ili posljedica, šta je to što je dovelo do ponovljenog sukoba, '94 i '95. , jer ja tvrdim da Kladuščani nisu željeli taj sukob. Jesu

li za mnoga događanja unutar V korpusa Armije BiH i prostora na koji Narodna odbrana nikada nije stupila, krivi autonomaši ili neko drugi? Posljedice sukoba bih posmatrao u tri perioda: u ratnom periodu, od Dejtona do 2000. i poslije. Mnogo zločina se desilo nakon Dejtona, ali nisu procesuirani. Bilo je ubistava, nestanaka ljudi, paljevina, uništenih kuća, fizičkih napada, a niko nikada nije odgovarao.....

.....

Htio bih naglasiti kakve su namjere izvršne i uslovno rečeno zakonodavne lokalne vlasti. Mislim da smo, ali neka to drugi procijene, uspijevali od 1998. na ovamo vući jednu blagu liniju tolerancije na ovom prostoru i da smo došli do jedne tolerancije vođenja lokalne vlasti, jednakosti pred zakonom itd. To je za ocjenu, ovo je moje mišljenje i mislim da je to i stav zvaničnika lokalne vlasti. Otvorili smo općinu Velika Kladuša za sve koji žele dolaziti tu, prolaziti, raditi, biti, živjeti itd., da smo učinili općinu Velika Kladuša jednim od najslobodnijih, ne zahvaljujući samo DNZ-u, gradova kada je u pitanju protok ljudi i različitih grupa, kulturnih itd., pa i privrednika, doseljavanja, naseljavanja i da to nisu zaslužni samo ni lokalna vlast ni jedna stranka, jer ono što radim od općeg interesa građana, uključuju se svi građani, što je izuzetno pohvalno i može poslužiti kao model mnogim općinama, i prihvataju to kao model. Idemo do te mjere, neki to ne znaju, a Kladuščani to prihvataju, tamo gdje nema mogućnosti da se brze rješavaju stambeni problemi stradalničkih porodica, jedan stambeni objekat se radi u kojem će stanovi biti dodijeljeni porodicama poginulih i invalida, i autonomaša i korpusovaca, i vjerujem da će taj momenat takođe poslužiti nekome kao model a mi ćemo na njemu steći dobro ili loše iskustvo. Dalje, lokalna uprava nije nikada poticala nije ni inscenirala ni jedan nemio događaj povodom izbora, da nikada nismo spriječili da na trgu, gdje niko ne održava javne skupove stranačke, SDA održi svoj skup, niti je bilo ni jednog incidenta. ....

Svakakav se ne ide u Evropu. Ja želim da Kladuščani ovdje grade Evropu. Hvala.

*****

Vehid Šehić, diskusija

Prema zvaničnim dokumentima, u BiH nigdje nije bilo logora, sve su bili sabirni centri. Nije dovoljno utvrđivati da li je to sabirni centar ili logor, nego treba utvrditi uslove pod kojima su zatočenici boravili. Vi ste svjedoci svega i vi to morate reći. Ali za neke logore neko odgovara, kao npr. Jadranko Prlić ili

Fikret Abdić, ali za neke ne odgovara niko. Ako vi tvrdite da je bio logor u Bihaću, onda treba naći odgovornu osobu i za taj logor. Neke osobe su od strane države u tom smislu zaštićene, a jedine osobe koje to mogu razotkriti ste vi, živi svjedoci tih događanja.

*****

**Osman Zulić,
predsjednik udruženja RVI,
diskusija, svjedočenje**

Mi smo se obični građani u Kladaši u stvari izmirili. Problem je na višem nivou i to nivo Federacije i države. Oni žele da zadrže ratne tekovine da bi opstali na vlasti. Mi nećemo doći do istine dok se ne utvrdi uzrok svih događanja. Zašto su postojali logori, sukob i sl.?.....

Od 27. 9. 93. meni se nameću dva pitanja na koja ne znam odgovor. Prvo je pitanje: bio sam pripadnik Armije BiH od prvog dana, učestvovao sam u nekim pripremama u Armiji BiH prije autonomije. Uvijek mi je ostala jedna rečenica u sjećanju izgovorena od jednog oficira Armije BiH, rekao je "mi smo specifična regija, zovemo se peti korpus i razlog je što nas okružuje pet korpusa". Slijedila je rasprava o tome kako se policiji daju nove čizme, kako se daju plate, kako se daje oprema a vojsci ništa. Zašto je to tako? Slijedi priprema na autonomiju i rekao bih zašto sam ja prihvatio autonomiju, zato što je to bila ideja prekida neprijateljstava između svih i uspostavljanja mira. Drugo, ja znam da ima pripadnika Armije BiH koji su potpisali autonomiju. Nameće mi se jedno pitanje. Koliko se ja sjećam, u prvom statutu autonomije nigdje nije bilo riječi o stvaranju vojske Narodne odbrane. Bio je aktuelan samo peti korpus koji treba da se povuče u kasarne, stvaraju se granične jedinice tipa karaula i svu bezbjednost i sigurnost preuzima policija. Zato sam ja tada već rekao zašto se policija tako pripremala. Kada su se sve te aktivnosti tako događale, odluka o proglašenju autonomije ne prolazi u Kladaši nego na okružnoj skupštini u Bihaću, a samo mi Kladašćani smo poslije autonomaši. Dolazi do sukoba, kada je pala prva žrtva teško je zaustaviti slijed događaja. I sad mi se nameće samo jedno pitanje, kako su dojučerašnji saborci postali tako ljuti neprijatelji. Dalje, čiji je bio interes to okruženje, čini mi se da je bio i interes Sarajeva i Beograda. Jer gledano geografski, prema mom laičkom mišljenju, preko ovog dijela spaja se Banja Luka, Bihać i Knin i spaja se "Velika Srbija" a na drugoj strani spaja

se Bihać, Livno i Mostar i stvara se "Velika Hrvatska". Zašto autonomiju podržase i zašto su to prihvatili i Tuđman i Milošević, pa i Alija.

*****

**Abdić Irma,
udruženje Susjedima do mira, svjedočenje**

Moj brat je poginuo od autonomaša i ostalo je dvoje djece a od tetke mi je poginuo sin od korpusovaca, i ostalo je četvero djece. .... bratova djeca, koju smo mi primili, su imala sve povlastice. Dok tetkina djeca nisu imala ništa. Dakle postoji diskriminacija. Mi moramo pričati istinu, jer ja se ne slažem kada neko kaže da su bili sabirni centri. Ja sam među prvima došla u logor i bila sam u više njih. .... Jer u sabirnom centru nema silovanja, nema tuče, maltretiranja. .... Mi, kada smo došli u logor pet dana nije bilo hrane. .... kada nas je obišao Crveni križ, prije toga su nam donijeli slamu i mi smo svi, naš 360, ležalo na slami. .... Stalno su tukli ljude i to je bio zadnji ološ uključen u to, malo je Kladašćana to radilo. ....Tukli su djecu a majke su gledale ili slično. Nas, žene iz Kladaše, nisu tukli. .... Treba reći istinu, i jedna strana i druga strana.

Izvinjavamo se svima onima čije se diskusije ili svjedočenja, bilo u cjelosti ili potpuno, nisu našli u ovom kratkom sažetku (op .izdavača)

Zaključci

Nakon dvodnevnog rada, mnogo diskusija, koje su povremeno bile i vrlo žustre, pa ponekada i sa optužujućim tonovima, od strane učesnika su usaglašeni slijedeći zaključci:

1. Zbog niza evidentiranih slučajeva kršenja prava koja proizilaze iz Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica, potrebno je izvršiti sve vrste demokratskog pritiska na aktuelne bih vlasti da se ispoštuje Presuda Ustavnog suda FBiH, donešena u maju 2005. a kojom se nalaže Parlamentu FBiH da ovaj Zakon usaglasi sa Ustavom FBiH, jer je Presudom utvrđeno da članovi 2. 3. i 4., te član 36. tačka 1. Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica ("Službene novine Federacije BiH" broj 33/04) nisu u saglasnosti sa Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine. Država, odnosno njeni predstavnici (vlast), ma koja to politička partija bila, moraju da u potpunosti implementiraju odredbe usaglašenog Zakona. Ako se to ne dogodi, Sud za ljudska prava u Strazburu je adresa gdje će država morati da odgovara za neizvršenje.

2. Slijedeća tema koja se nametula iz niza diskusija je negiranje postojanja logora u prošlom sukobu, od strane pripadnika i jedne i druge strane, uslovno rečeno. Naime i jedni i drugi tvrde da su to bili sabirni centri, što su svjedoci i učesnici okruglog stola odlučno demantirali. Zaključak - izvršiti naučno istraživanje, i dokumentacijom i svjedočenjima utvrditi ili dokazati postojanje logora, po metodologiji Haškog tribunala. To bi bio jedini ispravan metodološki način da se utvdi istina o postojanju logora, ali ujedno i skup način, koji bi jedino država mogla da finansira. Ono što nvo-i mogu da urade, je da npr. FGT u saradnji sa IKV Pax Christi organizira još jedan okrugli sto, na koji će pozvati žrtve logora, predstavnike Crvenog križa/krsta i sve druge pojedince ili organizacije koje raspoložu dokumentacijom, a koji će svojim svjedočenjem potaknuti javnost i vlast da do kraja istraže sve činjenice u vezi logora.

3. Uloga medija u vrijeme međumuslimanskog (bošnjačkog) sukoba, ali i njihova uloga u post-konfliktnom periodu nije pozitivna. Očigledno je, prema diskusijama učesnika, da su mediji najčešće predubljivali nerazumijevanje koje traje i danas.

Konačan zajednički zaključak FGT-a i CDT-a, kao organizatora ovog skupa:

Izuzetno je važno, najkasnije u septembru (rujnu) 2007., nastaviti sa održavanjem okruglih stolova o temama koje će rasvijetliti blisku prošlost regiona Velike Kladaše i dovesti do zajedničke istine koja je imperativ kvalitetnijeg života na ovom prostoru. Te teme mogu biti u prvom redu, postojanje logora; dalje, rasvijetliti do kraja ulogu medija u sukobu i poslije; poštivanje Odluke Ustavno suda itd.

Spisak učesnika:

1. Husein Murtić, Centar za demokratizaciju i toleranciju, Velika Kladaša
2. Vehid Šehić, Forum građana Tuzle
3. Željko Puc Danilović, IKV Pax Christi, Holandija
4. Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija
5. Zoran Pusić, Građanski odbor za ljudska prava, Zagreb, Hrvatska
6. Sinan Alić, Helsinški komitet za ljudska prava u BiH, Tuzla
7. Alaga Dervišević, profesor iz Cazina, Fakultet političkih nauka Sarajevo
8. Ismet Hrle Cigo, Cazin
9. Ibrahim Topić Ibraga, Cazin
10. Admil Mulalić, načelnik Općine V. Kladaša
11. Sejfo Mustafić, predsjedavajući Općinskog vijeća V. Kladaša
12. Hakija Beganović, predsjednik Udruženja logoraša AP ZB, Cazin
13. Esad Dizdarević, predsjednik Udruženja porodica poginuli boraca NP AP ZB
14. Osman Zulić, predsjednik Udruženja RVI NO AP ZB
15. Esad Čović, Komisija za traženj nestalih lica AP ZB
16. Irma Abdić, Udruženje Susjedima do mira, V. Kladaša
17. Asim Karajić, V. Kladaša
18. Hašija Muhamedagić, CDT V. Kladaša
19. Nisvet Purić, Udruženje Amputirac, V. Kladaša
20. Hajrudin Osmanagić, Jastrebarsko, Hrvatska
21. Sulejman Kendić, V. Kladaša
22. Alaga Miljković, V. Kladaša
23. Smail Topić, V. Kladaša
24. Jovo Garojević, V. Kladaša
25. Zahid Topić, V. Kladaša
26. Drago Hrovat, V. Kladaša
27. Kenan Keserović, V. Kladaša
28. Ešref Hadžić, V. Kladaša
29. Mirsad Midžić
30. Sead Kličić
31. Sulejman Osmanagić
32. Muhamed Škrgić
33. Amela Zelac
34. Mirza Sadiković
35. Fikreta Pajazetović
36. Medo Grahović
37. Hasan Arnautović
38. Semir Tulić
39. Esad Budimlić
40. Nazif Felić
41. Esad Šabanagić
42. Mira Mišić Jugović, FGT
43. Ermin Mustaćević, FGT

